

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Kristýna Jurčová

Lateránské smlouvy z roku 1929

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. David Falada, Ph.D.

Katedra: Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 05. 11. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 158 720 znaků včetně mezer.

Kristýna Jurčová

V Praze dne 05. 11. 2024.

Ráda bych poděkovala za vstřícnost a trpělivost svému vedoucímu diplomové práce a zároveň také celé katedře právních dějin za podněcení mého zájmu nejen o právní historii, ale i za prožití nejpříjemnějších let na fakultě.

Obsah

Úvod.....	1
1 Historicko-politický kontext	3
1.1 Zánik papežského státu	3
1.1.1 Zákon o zárukách 1871	4
1.1.2 Papež Lev XIII. A jeho snahy.....	6
1.2 Vatikán na počátku 20. století	6
1.3 Papež Pius X. a počátky světového konfliktu	7
1.4 První světová válka a smrt papeže Pia X.	8
1.5 Nový papež Benedikt XV.....	9
1.5.1 Navázání vztahů s italskou vládou.....	10
1.6 Svatý stolec a jeho vliv na 1. světovou válku.....	11
1.7 Postoj Itálie k světovému konfliktu a snahy o mírová jednání.....	12
1.7.1 Londýnský pakt a vyloučení Svatého stolce	13
1.8 Snaha o řešení římské otázky z roku 1914.....	13
1.8.1 Další snaha z let 1915–1916.....	14
1.9 Konec války a její význam pro Svatý stolec	14
1.9.1 Snahy o otevření římské otázky po 1. sv. válce.....	15
2 Vzestup fašismu v Itálii	17
2.1 Prvopočátky fašismu	17
2.2 Benito Mussolini a jeho cesta k fašismu	18
2.3 Nástup fašismu k moci.....	19
2.4 Smrt papeže Benedikta XV. a nástup nového papeže.....	21
2.4.1 Cesta Achille Rattioho k papežskému úřadu.....	21
2.4.2 Katolická akce.....	23
2.5 Pochod na Řím.....	23
2.6 Vzájemné vztahy Mussoliniho a Svatého stolce	24
3 Vyjednávání Lateránských smluv v letech 1923–1929.....	28
3.1 Ustanovení prostředníka.....	28
3.2 Reformy z let 1923–1924 a jejich dopady	29
3.3 Jednání v ohrožení	30
3.4 Ustanovení komise.....	31
3.5 Zahájení jednání v roce 1926	32

3.5.1	Překážky a neshody jednání v letech 1926–1928	34
3.6	Jednání v roce 1928	35
3.7	Rok 1929	36
3.8	Podpis Lateránských smluv	37
4	Lateránské smlouvy z roku 1929	39
4.1	První smlouva o vzniku Městského státu Vatikán	39
4.1.1	Článek 1 – státní náboženství	40
4.1.2	Článek 2 – mezinárodní uznání	41
4.1.3	Článek 3 – svrchovanost a vlastnictví Městského státu Vatikán	41
4.1.4	Článek 4 a 5 – opatření před účinností Lateránských smluv	41
4.1.5	Článek 6 a 7 - infrastruktura	42
4.1.6	Článek 8 – postavení papeže	43
4.1.7	Článek 9 – občanství a trvalý pobyt	43
4.1.8	Článek 10 – příslušníci Svatého stolce	43
4.1.9	Článek 11 – vynětí ústředních orgánů katolické církve	44
4.1.10	Článek 12 – diplomatická práva	44
4.1.11	Článek 13 až 16 – územní vymezení	45
4.1.12	Článek 17 – plnění osvobozená od příspěvku nebo daní	46
4.1.13	Článek 18 – umělecké a vědecké památky	46
4.1.14	Článek 19 – průchod diplomatů přes italské území	46
4.1.15	Článek 20 – průjezd zboží	47
4.1.16	Článek 21 – postavení kardinálů	47
4.1.17	Článek 22 – protiprávní činy na území Městského státu Vatikán	47
4.1.18	Článek 23 – výkon rozsudků	48
4.1.19	Článek 24 – nevměšování se do mezinárodních konfliktů	48
4.1.20	Článek 25 – finanční smlouva	48
4.1.21	Článek 26 – ukončení římské otázky a zrušení Zákona o zárukách	48
4.1.22	Článek 27	49
4.2	Druhá smlouva o finančním odškodnění Svatého stolce	49
4.3	Třetí smlouva – Konkordát mezi Itálií a katolickou církví	51
4.3.1	Článek 1 – svobodný výkon církevní moci	51
4.3.2	Článek 5 – zaměstnávání církevních hodnostářů	51
4.3.3	Článek 7 – povinnost mlčenlivosti církevních hodnostářů	52
4.3.4	Článek 11 – církevní svátky	52

4.3.5	Článek 12 – modlitba za krále	52
4.3.6	Článek 34 – manželství	52
4.3.7	Článek 36 – výuka náboženství	53
4.3.8	Článek 43 – Katolická akce	53
4.3.9	Článek 44 – smírné řešení problémů.....	53
4.3.10	Článek 45	54
4.3.11	Ostatní ustanovení	54
5	Lateránské smlouvy a jejich následky	55
5.1	Ratifikace Lateránských smluv a ústava Městského státu Vatikán	55
5.2	Neshody ve 30. letech 20. století	58
5.3	Vatikán a německý nacismus	59
5.4	Lateránské smlouvy a Ústava Italské republiky	61
5.4.1	Úprava vztahu církve a státu v Ústavě	63
5.4.2	Problematická ustanovení.....	63
5.5	Lateránské smlouvy a jejich vztah k jiným italským právním předpisům.....	65
5.5.1	Judikáty týkající se Lateránských smluv	65
5.6	Konkordát z roku 1984.....	66
	Závěr	68
	Seznam použitých zdrojů	70
	Abstrakt	76
	Klíčová slova: Lateránské smlouvy, římská otázka, Městský stát Vatikán	76
	Abstract	77
	Keywords: Lateran Pacts, Roman Question, Vatican City State	77

Úvod

Tématem diplomové práce jsou Lateránské smlouvy, které představují vyvrcholení téměř 60 let trvajících neshod ohledně suverenity a územní celistvosti mezi Svatým stolcem a Itálií, které jsou označovány jako římská otázka. Na jejím vyřešení se pracovalo hned od jejího začátku a v každé historické epoše se o to pokoušel někdo jiný. Tento proces nelze vynechat, pokud je cílem práce přiblížit čtenáři Lateránské smlouvy. Práce je rozdělena, vyjma úvodu a závěru, do pěti hlavních částí.

Je důležité si uvědomit, že samotné Lateránské smlouvy nelze vykládat ve vakuu, ale je třeba chápat kontext doby ve které vznikly, osobnosti, které se na jejich zrodu podílely, jejich vzájemné vztahy, a také předchozí pokusy o vyřešení římské otázky a v neposlední řadě jejich dopad v následujících letech. To vše, je cílem této práce. Poskytnout ucelený výklad o Lateránských smlouvách, který pečlivě uvádí veškeré drobné detaily, které se dají poskládat z desítek různých publikací o různých tématech, ale žádná se uceleně nevěnuje pouze Lateránským dohodám.

První kapitola se zabývá historicko-politickým kontextem doby od roku 1870, kdy zanikl Papežský stát a vyvstala potřeba vyřešit statut Svatého stolce, přes události první světové války a mnohých pokusů o vyřešení bezúspěšného stavu. Cílem kapitoly je popsat historické události v přímé návaznosti na římskou otázku a spíše než o holý popis událostí, je potřeba nastínit kontext a snahy o její vyřešení v průběhu let 1870-1918, které měly velký vliv i na finální podobu Lateránských smluv.

Druhá kapitola je věnována vzestupu fašismu v Itálii ve dvacátých letech dvacátého století. Cílem této kapitoly je stručně vylíčit zásadní mezníky ve formování fašistického hnutí s ohledem na osobu Benita Mussoliniho se zvláštním důrazem na dynamičnost jeho vztahu se Svatým stolcem, který je pro téma diplomové práce zásadní.

Ve třetí kapitole je ústředním tématem vyjednávání podoby Lateránských smluv, což byl proces, který trval několik let a který rozhodně nebyl lineární. Kapitola je zaměřená na vzájemná očekávání obou vyjednávajících stran a také jejich společné neshody, které měly za následek mnohdy i přerušení samotných jednání.

Čtvrtá kapitola se věnuje samotným Lateránským smlouvám a jejich obsahu, jeho srozumitelnému vysvětlení a jejich významu pro Svatý stolec a Itálii.

Poslední pátá kapitola si klade za cíl poskytnout širší perspektivu přijetí Lateránských smluv. Východiskem je situace, že i po roce 1929 byly dohody ústředním hybatelem politického dění v Itálii a v nejrůznějších následujících obdobích nebylo vůbec jisté, zda

v jejich nezměněné formě vůbec existují. Poslední kapitola je věnována i novelizaci Lateránských smluv v druhé polovině dvacátého století, a také poskytuje právní výklad problematických ustanovení, která kolidovala v průběhu let s italskými právními předpisy.

Ve své práci vycházím z dostupné české literatury, která se věnuje především církevním dějinám; ze zahraniční literatury přeložené do českého jazyka; dále také z rozsáhlé zahraniční literatury, která se zabývá hlavně římskou otázkou a fašismem v Itálii a v neposlední řadě jsem čerpala i z dostupných studií a článků současných zahraničních autorů a odborníků, které se zaměřují na jednotlivá témata, jako je např. vztah Lateránských smluv a Italské ústavy, které poskytují velmi zajímavou a svěží perspektivu na dané téma, a které dle mého názoru formují diplomovou práci z hlediska její komplexnosti.

Téma diplomové práce jsem si vybrala s ohledem na můj zájem o církevní právo a právní dějiny. Zpracování tématu bylo do určité míry výzvou, protože existuje nepřehledné množství literatury, která se věnuje souhrnným tématům, ale žádná kniha se přímo nevěnuje pouze Lateránským smlouvám. S tímto záměrem jsem zpracovávala svou práci, abych poskytla ucelený text, který má za ústřední téma právě Lateránské smlouvy, který obsahuje všechny informace a detaily, které jsou roztrženy napříč desítkami pramenů, a který nekončí událostmi druhé světové války, ale má přesah i do formování Italské republiky v padesátých letech dvacátého století a do novelizací Lateránských smluv v letech osmdesátých.

1 Historicko-politický kontext

Mezi lety 1870 a 1929 uběhlo téměř 60 let během kterých došlo k neuvěřitelnému množství událostí, které formovaly podobu dnešního Městského státu Vatikán. Aby bylo vůbec možné rozebírat konkrétní obsah Lateránských smluv z roku 1929, je třeba nejdříve vyložit složitou a trnitou cestu k jejich přijetí. Situace ohledně statusu Svatého stolce v období od zániku papežského státu do podepsání Lateránských dohod se nazývá římská otázka.¹ Vyřešení této otázky znamenalo vyřešit ožehavé postavení ve kterém se Svatý stolec, potažmo papež nacházel.²

Již od samého počátku římské otázky, existovaly snahy o její vyřešení a během všech následujících let, tyto snahy neustávaly. Cílem této kapitoly je proto zmapovat známé i méně známé snahy o vyřešení římské otázky v kontextu dané doby a vysvětlit, proč nebyly úspěšné.

1.1 Zánik papežského státu

Když dne 20. září 1870 vtrhly oddíly piemontského vojska do Říma a obsadily ho,³ papežský stát, který fungoval nepřetržitě více než tisíc let, najednou přestal existovat.⁴ Ještě v roce 1859 tvořilo Papežský stát přes 6 000 000 akrů území a přes 3 124 668 obyvatel.⁵ S tím souvisí i rozsáhlý příjem Svatého stolce, o který zánikem Papežského státu přišel. Ten totiž stál v cestě úplnému sjednocení Itálie a vytvoření celistvého státu pod nadvládou dynastie Savojských.⁶ V červnu roku 1871 byl Řím prohlášen za hlavní město Italského království a papež zůstal bez uznaného nároku na své vlastní území. Fakticky sice přebýval na území původního Vatikánu, ale toto území bylo nyní součástí Italského království.⁷

¹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 113.

² Svatý stolec, nebo také Apoštolský stolec je označení pro nejvyšší reprezentaci církve, která zahrnuje papeže, státní sekretariát a ostatní složky římské kurie. Nadále bude v textu používán termín Svatý stolec nebo Apoštolský stolec namísto termínu *Vatikán*, jelikož Městský stát Vatikán začal existovat a fungovat až od roku 1929.

³ ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3.

⁴ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 272.

⁵ ABOUT, Edmond. *The Roman Question*. London: W. Jeffs, 15, Burlington Arcade, 1860. s. 4.

⁶ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 39.

⁷ HALPERIN, Samuel William. *Italy and Vatican at War. A study of Their Relations from the Outbreak of the Franco-Prussian War to the Death of Pius IX*. New York: Greenwood Press Publishers, 1968. s. 64.

Od této chvíle se datuje římská otázka, kdy na jedné straně byl nárok papeže na nezávislost na světské moci a jeho suverenitu, kterou mu poskytoval právě Papežský stát a na straně druhé, potřebu Itálie zasáhnout do suverenity Papežského státu, aby mohla vytvořit vlastní svrchované území. Papež se prohlásil vatikánským vězněm, a malou útěchou mu byla početná vyjádření soucitu se všech koutů světa, jak od duchovenstva a veřejnosti, tak od představitelů některých evropských států.⁸

1.1.1 Zákon o zárukách 1871

Itálie si byla vědoma, že zásah do suverenity Papežského státu představoval problém, a proto se ho snažila co nejdříve vyřešit ke spokojenosti obou stran. V roce 1871 byl italskou vládou přijat Zákon o zárukách.⁹ Tento zákon (a historicky také úplně první počín k vyřešení římské otázky) byl italskou vládou vnímán jako ideální řešení římské otázky.¹⁰ Přestože tento zákon negarantoval žádnou územní celistvost Svatého stolce, přiznal jistý extra-teritoriální status území historického Vatikánu a jiným katolickým pamětihodnostem nacházejícím se na území Říma.¹¹ K užívání¹² měl papež k dispozici Vatikánský a Lateránský palác,¹³ a také letní sídlo v Castel Gandolfu.¹⁴ Neméně důležitou součástí zákona bylo i přiznání papežova osobního statusu jako suveréna a s tím spojených institutů,¹⁵ jako jsou imunita, nedotknutelnost, možnost mít osobní stráž nebo mezinárodní diplomatické styky.¹⁶ Italské království se také zavázalo vyplácet Svatému stolci roční rentu ve výši 3 225 000 lir.¹⁷

⁸ HALPERIN, Samuel William. *Italy and Vatican at War. A study of Their Relations from the Outbreak of the Franco-Prussian War to the Death of Pius IX.* New York: Greenwood Press Publishers, 1968. s. 70.

⁹ Někdy také nazýván jako Zákon o papežských zárukách nebo garanční zákon. Jedná se o Zákon č. 214 z 13. května. 1871.

¹⁰ POLLARD, John Francis. *The Vatican and Italian fascism, 1929-1932: a study in conflict.* Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 16.

¹¹ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost.* Revue církevního práva 55 2/2013. s. 7.

¹² Pojem užívání má velký význam, protože to znamenalo, že paláce zůstanou ve vlastnictví Italského státu a Svatý stolec by měl stejná práva v podstatě jako nájemník. RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945.* London: Hodder and Stoughton, 1973. s. 24.

¹³ Jen Vatikánský palác má rozlohu 55 000 m² a se svými 11 000 pokoji, archivem, dvory a rozsáhlými zahradami tvoří monumentální sídlo.

¹⁴ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie.* Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 47.

¹⁵ WILDGOOSE, Ryan M. *Doctrine, Promise and Peace: The Role of Religion in the Rise of Fascist Italy.* Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 9.

¹⁶ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 272.

¹⁷ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 243.

V literatuře existují dva protichůdné názorové proudy, jeden zastává názor, že zákon konstitutivně přiznal právní subjektivitu Svatého stolce existující od roku 1870, která je ale podřízena Italskému království, a druhý na druhou stranu tvrdí, že zákon pouze deklaratorně uznal již existující právní subjektivitu, která je nezávislá na vnější moci.¹⁸

Tehdejší papež Pius IX. byl však událostmi obsazení Říma předchozích let tak rozhořčen, že zákon nikdy neuznal a nazval ho nespravedlivým a jednostranným aktem,¹⁹ který mu ani zdaleka negarantuje takovou moc, aby mohl být plnohodnotným suverénem.²⁰ Itálie podle něj porušila mezinárodní právo a Svatý stolec ztratil svou mezinárodní suverenitu. Odmítl i garantovanou rentu,²¹ a nadále financoval provoz Svatého stolce pouze z Petrova groše.²² Další papežové, kteří přišli po něm, také nikdy neuznali platnost tohoto zákona a několik desítek let se nesmířili se ztrátou územní celistvosti a s tím spojenou ztrátou moci. Od vstupu italských vojsk do Říma a jeho obsazení, se všichni papežové až do roku 1929 nazývali „vatikánskými vězni.“²³

Problémem zákona bylo i to, že Itálie zaujímala k římské otázce spíše takový postoj, aby byla řešena pouze na národní úrovni – uvnitř Itálie, ale Svatý stolec na druhou stranu požadoval mezinárodní řešení, aby bylo zachováno jeho postavení mezinárodního suveréna.²⁴

Přestože papež zákon nikdy nepřijal, požíval nadále stejných práv jako by měl postavení nezávislého suveréna, včetně práv na diplomatické styky a švýcarskou gardu, které mu přiznal právě zákon o zárukách.²⁵

¹⁸ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione.* Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 23.

¹⁹ HALPERIN, Samuel William. *Italy and Vatican at War. A Study of Their Relations from the Outbreak of the Franco-Prussian War to the Death of Pius IX.* New York: Greenwood Press Publishers, 1968. s. 131.

²⁰ FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra.* In: ACADEMIA.EDU. s. 8.

²¹ POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 11.

²² Petrův groš byl finanční příspěvek Svatému stolci, který platily katolické země z celého světa, aby přispěly k jeho činnosti.

²³ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost.* Revue církevního práva 55 2/2013. s. 8.

²⁴ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 285.

²⁵ PRIOR, John. *Is the Pope Independent? Outlines of the Roman Question.* Roma: Palazzo Taverna, 1907. s. 113.

1.1.2 Papež Lev XIII. A jeho snahy

Bezúspěšnou situaci Svatého stolce se snažil vyřešit i následující papež Lev XIII., který nechtěl setrvávat v politice svého předchůdce, ve které viděl pouze zvětšující se izolaci církve,²⁶ a který byl v hledání řešení daleko smířlivější.²⁷ Hlavním cílem jeho politiky bylo přiblížit církev moderní době, byl také znám vydáváním velkého množství encyklik, a také se snažil navazovat diplomatické vztahy s mnoha evropskými zeměmi.²⁸

Hned ve své první encyklice z roku 1878 uvedl, že jedním z jeho cílů je navrácení vlády nad církevním státem do rukou papeže. Svou snahu odůvodnil tím, že světská moc Svatého stolce je pevně spjata s veřejným blahem a zdravím celého lidstva. Svoje cíle se snažil přetvořit v realitu a začal vyjednávat o možné podobě nového církevního státu s italským předsedou vlády Francescem Crispim.²⁹ Společná jednání nikam nevedla, protože papežovy nároky byly poměrně velké a Crispi neviděl důvod, proč papeži vyhovět.³⁰ Vztahy mezi nimi se ještě více vyhrotily, když byl v roce 1889 odhalen pomník Giordana Bruna v centru Říma.³¹ Z pohledu církve se jednalo o provokaci, jednání byla ukončena a vztahy s Italským královstvím se ještě více zhoršily.

Papež Lev XIII. dokonce vážně zvažoval svůj plán na opuštění Říma spolu se všemi svými kardinály a přemístění svého sídla do jiného státu Evropy.³² Mezi zeměmi, které papež zvažoval, byly Španělsko, Rakousko-Uhersko, Švýcarsko nebo Belgie. Papež nakonec Řím nikdy neopustil, stejně jako žádný papež, který přišel po něm.

1.2 Vatikán na počátku 20. století

Již na konci 19. století se začala tradiční podoba církve jako silného a autoritativního hybatele politickým a kulturním děním vytrácet. Celá společnost procházela zásadními proměnami, měnily se především základní ideje, začal sílit nacionalismus, svoboda

²⁶ KERTZER, David I. *Prisoner of the Vatican. The Pope's Secret Plot to Capture Rome from the New Italian State*. New York: Houghton Mifflin Company, 2004. s. 214 a následující.

²⁷ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 51.

²⁸ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 249.

²⁹ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 57.

³⁰ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 80.

³¹ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 36.

³² KERTZER, David I. *Prisoner of the Vatican. The Pope's Secret Plot to Capture Rome from the New Italian State*. New York: Houghton Mifflin Company, 2004. s. 272 a následující.

myšlení ale i oprostění od monarchistického uspořádání. Zdálo se, že vše, co církev představuje je již nežádoucí a církev sama musí projít obrozením. Ještě o to více, měly na utváření a směřování dnešní Evropy zásadní vliv moderní dějiny 20. století. Papežství v podobě, jak ho známe dnes, se formovalo právě v turbulentní první třetině 20. století. Události předcházející 1. světové válce, samotná válka a následující roky po ní byla pro vývoj Svatého stolce klíčová. Jeho přerod do moderního světa jako současné a relevantní instituce, ale i hráče na evropském i světovém poli, se kterým se musí počítat, to vše je esenciální pro souvislosti a okolnosti vzniku Městského státu Vatikán v roce 1929.

Na samostatnosti a politické nezávislosti Svatého stolce se však začalo pracovat dávno před podpisem Lateránských smluv. Počátkem 20. století se již papež Pius X. zasadil o zásadní změny v katolické církvi. Tyto změny byly natolik významné, že posunuly celou církev do moderní doby a zároveň se jednalo o nejvýraznější změny od dob Tridentského koncilu, který se konal mezi lety 1545–1563, tedy před více než 300 lety. Mezi nejvýznamnější změny patřily mimo jiné, reformace římské kurie, snížení počtu kongregací a s tím snížení byrokracie, zásahy do liturgie a výuka katechismu.

Mimořádně významné bylo i nařízení papeže Pia X. k práci na kodifikaci Kodexu kanonického práva.³³ Právní předpisy katolické církve byly totiž rozesté a neuspořádané napříč zákony a dekrety a neexistoval žádný souborný, a především dostupný a přehledný zákoník. Výsledkem uspořádání a revize všech platných ustanovení, vznikl v roce 1917 Codex Iuris Canonici, jehož vydání se papež Pius X. bohužel nedožil. Nešlo ale pouze o zjednodušení a zhuštění nejdůležitějších norem do jednoho svazku, který se podobá moderním zákoníkům, jak je známe z mnoha evropských států, klíčové je nové uspořádání a narovnání vztahů uvnitř církve.³⁴

1.3 Papež Pius X. a počátky světového konfliktu

Papeže Pia X. jako osobnost, formovala především jeho bohatá zkušenost s pastorační praxí, jelikož se před svým pontifikátem věnoval biskupské činnosti ve třech diecézích, ale byl i generálním vikářem a profesorem v semináři.³⁵ Papežem byl zvolen roku 1903 a jeho pontifikát trval do roku 1914, kdy zemřel. Je vcelku pochopitelné, že vzhledem ke

³³ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. s. 10.

³⁴ PETRÁČEK, Tomáš. *Svatí papežové v nesvatém světě*. SALVE 4/2013. s. 12.

³⁵ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 253.

svým praktickým zkušenostem, byl Pius X. papežem pragmatickým, konzervativním a se zdravým selským rozumem.³⁶ Zasloužil se o mnoho personálních změn na pozicích kněží, biskupů i kardinálů, především proto, aby tyto pozice byly zasloužené, obsazené schopnými duchovními a nebyl na ně automatický nárok. Papež Pius X. se spíše než na mezinárodní dění a dobré diplomatické styky, chtěl zaměřovat na dění uvnitř církve. To mělo pravděpodobně za následek urychlení odluky církve a státu v mnoha evropských zemích v následujících letech.

Na přelomu let 1904 a 1905 byla církev podrobena velké zkoušce v podobě francouzské odluky církve a státu načež navázalo přerušení diplomatických styků právě s Francií. Papeži se příliš nedařilo obhajovat svoje pevné a nesmlouvavé stanovisko proti nežádoucím tendencím, což mělo za následek vyhlášení odluky církve od státu ve Španělsku v roce 1910 a o rok později i v Portugalsku, které se inspirovaly Francií. Pro konzervativně laděného papeže to bylo obzvláště ožehavé téma, protože považoval odluku církve od státu za kacírství.³⁷

V předválečných letech byly také na vzestupu různá radikální, zejména nacionalistická a antisemitská hnutí různě po Evropě, které měla společné to, že často hlásala protipapežské, respektive proticírkevní názory. Tyto proudy se ostatně začaly stupňovat také po 1. světové válce a neutichly ani po 2. světové válce, spíše zesílily a v některých částech Evropy se na dlouhou dobu usadily po většinu druhé poloviny 20. století.

1.4 První světová válka a smrt papeže Pia X.

Vypuknutí konfliktu papež prozíravě očekával v posledních letech svého života, a dokonce se se svým názorem, že válka začne nejpozději do roku 1914, svěřoval státnímu sekretáři.³⁸

O atentátu na následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženu Žofii Chotkovou v Sarajevu dne 28. června 1914 se papež dozvěděl pravděpodobně z denního tisku, ale o atmosféře a poměrech v balkánských zemích byl výborně informován díky místním hodnostářům, kteří jej pravidelně zpravovali o aktuálním dění. Stejně jako

³⁶ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 296.

³⁷ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 32.

³⁸ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. s. 14.

mnohé evropské státy se i papež domníval, že válka zůstane pouze na území balkánských zemí a pravděpodobně neočekával, že se konflikt rozroste do celosvětových rozměrů. To se ale nestalo, a během letních měsíců července a srpna vstoupily do války státy Rakousko-Uhersko, Německo, Rusko, Francie, Velká Británie, Černá Hora, Srbsko a v neposlední řadě také Japonsko nebo Osmanská říše. Itálie prozatím zůstávala neutrální a snahou papeže bylo, takový stav udržet.

Zajímavá je dynamika vztahu mezi Svatým stolcem a Rakouskem-Uherskem. Rakousko-Uhersko platilo v předválečné době za výstavní skříň římskokatolického náboženství, s vynikajícími diplomatickými styky a vzájemnou úctou papeže a císaře.³⁹ Když však rakousko-uherský vyslanec žádal papeže o požehnání zbraní, a poté dokonce i o osobní požehnání císaři Františku Josefu I., papež tak ani v jednom případě neučinil, spíše naopak. Papež se vymezoval ostře proti válce a opakovaně žádal o mír. Několikrát přímo navrhl, že bude zprostředkovatelem mírových jednání, ale bezvysledně. Světový konflikt měl trvat ještě několik dlouhých let.

Od roku 1913 se zdraví papeže nepravděpodobně zhoršovalo, ale zemřel nečekaně 20. srpna 1914 v noci na infarkt, tedy jen několik týdnů od vypuknutí 1. světové války.⁴⁰

1.5 Nový papež Benedikt XV.

Nástupcem zesnulého papeže Pia X. se stal po dramatických deseti kolech a celkem čtyřech dnech trvajících konkláve dne 3. září 1914 boloňský biskup a kardinál Giacomo Paolo Giovanni Giambattista della Chiesa, který přijal jméno Benedikt XV.

Benedikt XV. se narodil v roce 1854, pocházel ze šlechtické rodiny a vystudoval na univerzitě práva. Knězem byl vysvěcen v roce 1878, absolvoval Papežskou diplomatickou akademii, a jeho následné kroky vedly rovnou do služeb Svatého stolce.⁴¹

Papež Benedikt XV. neměl začátky svého pontifikátu vůbec lehké.⁴² Světový konflikt teprve nabíral na obrátkách, zároveň se snažil urovnat vztahy s Francií, kde byla zavedena odluka církve od státu, ale především se papež cítil povinen diplomaticky zasáhnout do průběhu 1. světové války. Svatý stolec nechtěl sehrát ve světových dějinách úlohu

³⁹ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981. s. 21.

⁴⁰ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 190.

⁴¹ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 98.

⁴² DIEGUEZ, Alejandro Mario. *Documents from the Vatican Secret Archives Concerning the Pontificate of Benedict XV*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 64.

nečinného přihlížejícího. Musel samozřejmě zůstat neutrální, ale už od prvních dnů po svém zvolení a korunovaci, se papež soustředil na diplomatickou činnost svých vyslanců po celé Evropě, jejíž výsledkem mělo být co nejrychlejší ukončení konfliktu.⁴³

Nejen papež zprvu věřil, že válka nebude mít dlouhého trvání a že vítězná bude Rakousko – Uhersko. V prvotních měsících války se mohlo zdát, že byl Svatý stolec nakloněn vítězství Rakouska – Uherska, avšak není se čemu divit. Rakousko – Uhersko představovalo tradiční, stabilní a významnou baštu katolicismu a důležitého spojence Svatého stolce v Evropě. Je proto možné, že i tato skutečnost mohla být příčinou, proč se četné mírové diplomatické mise ze strany Svatého stolce neseokládaly s velkým úspěchem.⁴⁴ Dokonce i T. G. Masaryk, se ve svém díle *Světová revoluce* vyjádřil ve stejném duchu a to, že: „papež Benedikt XV. je pro Rakousko a proti Srbsku.“⁴⁵ Je však třeba brát v potaz, že právě T. G. Masaryk píše také o tom, že takový postoj zaujímal papež pouze na začátku války a v průběhu let tento postoj téměř vymizel.

1.5.1 Navázání vztahů s italskou vládou

Papež Benedikt XV. se velmi snažil navázat vztahy v italskou vládou a krátce poté, co se ujal úřadu, pověřil neoficiálním diplomatickým jednáním svého blízkého přítele Barona Carla Montiho.⁴⁶ Za celou dobu pontifikátu papeže Benedikta XV. mezi nimi došlo k více než 170 schůzkám.⁴⁷ Monti byl i blízkým přítelem pozdějšího premiéra Itálie Vittoria Emanuela Orlanda, což z něj činilo ideálního diplomata mezi oběma stranami.⁴⁸ Do snah o řešení římské otázky sice zasáhl světový konflikt, ale snaha o navázání neoficiálních diplomatických vztahů s italskou vládou, svědčí o otevřenosti papeže Benedikta XV. ke společným jednáním. Velkou roli zde hrálo to, že Benedikt XV., na rozdíl od svých předchůdců, nespatoval řešení římské otázky v navrácení stavu před rokem

⁴³ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 193.

⁴⁴ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 19.

⁴⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Orbis, 1925, s. 57.

⁴⁶ Baron Carlo Monti studoval na univerzitě v Janově spolu s budoucím papežem Gaicmem Della Chiesou, kde se oba spřátelili. V roce 1914 byl pověřen neoficiálním diplomatickým posláním, které mělo za cíl navázat vztahy s italskou vládou. Monti se setkával s papežem a jeho státním sekretářem Pietrem Gasparim dvakrát do měsíce, aby probrali společná témata a vývoj italské politiky.

⁴⁷ FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra*. In: ACADEMIA.EDU. s. 4.

⁴⁸ Tamtéž. s. 3.

1870, tedy navrácení veškerých území, která náležela Papežskému státu a jeho plnou obnovu. Tento progresivní a otevřený přístup mu usnadnil cestu k jednání s italskou vládou.

1.6 Svatý stolec a jeho vliv na 1. světovou válku

Po prvotních mírových diplomatických misích, které nebyly vyslyšeny, se papež Benedikt XV. začal věnovat vydávání pastýřských listů a encyklik, jako formu volání po míru.⁴⁹

Již v září roku 1914 vydal papež pastýřský list *Ubi primum in beati*, kde odsoudil válečný konflikt. V listopadu téhož roku, konkrétně 1. 11. 1914, pak vydal papež svou první encykliku *Ad beatissimi apostolorum*, kde vyzval válčící strany k ukončení bojů.⁵⁰ Velice zajímavé je i to, že závěrem encykliky se papež dotkl tématu nevyřešené Římské otázky. Přímou zde vyzývá, vedle žádosti o brzký mír, také o napravení tohoto stavu: „*Ke Svému přání brzkého míru mezi národy připojujeme i žádost, aby přestal nynější abnormální stav, ve kterém je hlava Církve a který mnohým směrem pokoji mezi národy značně škodí. Obnovujeme proti takovému stavu protesty, které Naši předchůdcové (nejsouce vedeni zájmy lidskými, nýbrž svatou povinností) častěji než jednou vznesli, a obnovujeme je z těchto důvodů, totiž k ochraně práv a důstojnosti Apoštolské Stolice.*“⁵¹

Encyklika obsahuje další témata jako například kritiku modernismu, opovrhování autoritou a společenskou nespravedlnost, a dá se tudíž považovat za ideový základní kámen celého papežova pontifikátu.

Do konce války vydal papež ještě mnoho výzev k ukončení bojů a za uzavření míru, ať už se jednalo o všeobecné, nebo přímo adresované výzvy, ale většina z nich zůstala bez odpovědi. Svatý stolec proto nasměřoval svou energii a pozornost na charitativní a humanitární činnost.⁵² Především pomáhal válečným zajatcům, hladovějícím civilistům, zraněným a mezi nejvýznamnější zásluhy patří bezesporu výměna vojáků neschopných

⁴⁹ Encyklika je okružní list papežův určený širším církevním kruhům, obsahující zpravidla hlubší rozbor nějaké problematiky. Revue církevního práva 37 2/07, dostupné z <https://spcp.prf.cuni.cz/30-41/37-obsah.htm> s. 183.

⁵⁰ Okružní list „*Ad beatissimi apostolorum principis cathedram arcano*“ jeho svatosti papeže Benedikta XV. (mírová encyklika ze dne 1. listopadu 1914). Olomouc: Nákladem Našince, 1915. Dostupné z: <https://dk.uzei.cz/uuid/uuid:379aaa20-f218-11e8-bc37-005056827e51>

⁵¹ Tamtéž, s. 28–29.

⁵² DIEGUEZ, Alejandro Mario. *Documents from the Vatican Secret Archives Concerning the Pontificate of Benedict XV.* Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 61–62.

vojenské služby mezi Itálií a Rakouskem-Uherskem v roce 1916 nebo výměna tuberkulózou nakažených italských zajatců v roce 1918.⁵³

1.7 Postoj Itálie k světovému konfliktu a snahy o mírová jednání

Dne 3. srpna 1914 vyhlásila italská vláda neutralitu vůči probíhajícímu konfliktu. Svatý stolec se o setrvání tohoto stavu snažil, jak nejdéle mohl, ale již 24. května 1915 Itálie přece jen vstoupila do války na straně Dohody a vyhlásila válku Rakousku-Uhersku. Až do vyřešení římské otázky a uzavření Lateránských smluv v roce 1929, byl Vatikán de facto podřízen italské vládě, a proto byl nepřímo zatažen do válečného konfliktu. Pro Svatý stolec to znamenalo především ztrátu diplomatických styků až do konce války u těch mocností, které byly ve válečném stavu s Itálií.⁵⁴ V důsledku toho byl Svatý stolec více izolován od světového dění, a především se zkomplikovala jeho humanitární a charitativní činnost.

Od roku 1916 se apel na uzavření míru stával důraznějším.⁵⁵ Na rakousko-uherském trůnu došlo k vystřídání panovníků, když v roce 1916 zemřel císař František I. a jeho nástupcem se stal Karel I., který byl daleko svolnější k ukončení války než jeho předchůdce. Papež se tedy chopil příležitosti a prostřednictvím svého státního sekretáře Pietra Gasparriho došlo ke shodě mezi Svatým stolcem a tehdejším ministrem vnitra Itálie Vittorem Emanuele Orlandem, a začalo vyjednávání ohledně separátního míru Itálie s Rakouskem – Uherskem. Sám papež se také obrátil na německého císaře ve stejné záležitosti. Všechny tyto aktivity celkem jasně ukazují tendence Svatého stolce stát se prostředníkem a vyjednávačem míru v Evropě a získat postavení důležitého subjektu pro následnou mezinárodní politickou situaci.

Žádná z jednání, která byla iniciována Svatým stolcem se však nesešla s úspěchem. Dokonce ani mírová nota ze dne 1. srpna 1917, která byla odeslána všem válčícím mocnostem, nebyla přijata příliš přívětivě.⁵⁶ Naopak spíše Svatému stolci ublížila, když většina oslovených zemí neakceptovala navrhované podmínky a některé země dokonce

⁵³ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. s. 30.

⁵⁴ Rakousko-Uhersko, Německo, Bulharsko, Osmanská říše.

⁵⁵ FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra*. In: ACADEMIA.EDU. s. 9.

⁵⁶ Celý text v anglickém jazyce je dostupný zde <https://www.pas.va/en/magisterium/benedict-xv/1917-1-august.html>

přímo vyslovily, že podmínky příměří navrhované Svatým stolcem jsou nerovnoměrně ku prospěchu Německa.⁵⁷ Navíc Svatý stolec zastával názor, že by se měly poměry vrátit přesně v tom rozložení, v jakém se nacházely před válkou, což značně nadržovalo Ústředním mocnostem, především Rakousku-Uhersku. Do konce 1. světové války se tak Svatému stolci nepodařilo nijak významně pokročit v uzavření míru mezi válčícími stranami.

1.7.1 Londýnský pakt a vyloučení Svatého stolce

Aby mohla Itálie vstoupit do války na straně Dohody, podepsala tajnou smlouvu známou jako Londýnský pakt.⁵⁸ V článku č. 151 tohoto paktu,⁵⁹ bylo výslovně uvedeno, že Svatý stolec bude vyloučen z veškerých mírových jednání během i po skončení války.⁶⁰ Italská vláda si toto ustanovení vymínila, protože nechtěla, aby se případná mírová jednání stala odrazovým můstkem k otevření římské otázky, proto zvolila cestu naprostého vyloučení Svatého stolce.⁶¹

Z kontextu této dohody, jejíž obsah byl odtajněn až po ukončení 1. sv. války, je nyní zřetelné, že snahy Svatého stolce během celého válečného konfliktu se od počátku nemohly setkat s větším úspěchem, jelikož o jeho zapojení bylo rozhodnuto ještě před vstupem Itálie do 1. sv. války.⁶²

1.8 Snaha o řešení římské otázky z roku 1914

Velice zajímavý exkurz představuje plán na vyřešení římské otázky z kraje 1. sv. války.⁶³ Jednalo se o nápad ze strany německého katolického politika Matthiase Erzbergera, který navrhoval, aby bylo odstoupena část rakousko-uherského území ve prospěch Itálie výměnou za spojení Říma. Tím mělo být dosaženo ukončení papežova „věznění“ v Římě, ale také zabránění vstupu Itálie do světového konfliktu. Itálie by tedy

⁵⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. s. 76.

⁵⁸ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 323.

⁵⁹ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 58.

⁶⁰ FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra*. In: ACADEMIA.EDU. s. 33.

⁶¹ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 261.

⁶² HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 303.

⁶³ FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra*. In: ACADEMIA.EDU. s. 29.

získala Tridentisko, které by jí zprostředkovaně předal papež Benedikt XV. výměnou za suverenitu papeže nad částí Říma.⁶⁴

Plán ztroskotal na dalších požadavcích Itálie, když italský ministr zahraničí Sidney Sonnino požadoval kromě Tridentiska také Terst a Istrii. S takovou územní ztrátou se už Rakousko-Uhersko nemohlo smířit a všechny snahy o vyřešení římské otázky v roce 1914 zůstaly marné.

1.8.1 Další snaha z let 1915–1916

Poněkud kuriozní snaha o řešení římské otázky se objevila koncem roku 1915, respektive začátkem roku 1916. Nápad pocházel z iniciativy papeže Benedikta XV. a jeho státního sekretáře Pietra Gasparriho a jako prostředníka pro vyjednávání tohoto plánu si zvolili znovu Matthiase Erzbergera, který figuroval již ve snaze z roku 1914 a v němž papež spatřoval oddaného a zapáleného katolíka.⁶⁵

Cílem této snahy bylo udělat z papeže znovu suveréna a prostředkem, jakým toho mělo být dosaženo bylo to, že se vládnoucí lichtenštejnský kníže měl vzdát svých suverénních práv a přenést je na Svatý stolec. Odměnou mělo být knížeti jmenování říšským správcem Lichtenštejnska a povýšení na kardinálního biskupa, samozřejmě s dědičnými právy.⁶⁶ Celá snaha však narazila na nesouhlas ze strany členů vládnoucího knížecího rodu, ale jednalo se určitě o originální a odvážný pokus.

1.9 Konec války a její význam pro Svatý stolec

První světová válka skončila oficiálně dne 11. listopadu 1918 v 11 hodin dopoledne. Nekonal se žádné drtivé, jednoznačné vítězství jedné válčící strany nad druhou, ale šlo spíše o vyčerpání lidských a finančních zdrojů každé ze zúčastněných zemí. Navzdory tomu, měla pro budoucí směřování Svatého stolce významnou roli.

Přestože se v žádném okamžiku konfliktu nepodařilo Svatému stolci vyjednat mír ani se stát mezinárodním prostředníkem jednání o míru, stal se z něho efektivní diplomatický aparát a mnoho diplomatických vztahů se etablovalo a ustálilo právě v průběhu války,

⁶⁴ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016. s. 47.

⁶⁵ V roce 1921 byl Matthias Erzberger zavražděn pravicovými nacionalisty. ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Triton, 2019. s. 47.

⁶⁶ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 262.

jako například s Velkou Británií, která zde po konci války zřídila své stálé zastoupení, které předtím vůbec neměla.

Z celkové situace by se snad mohlo zdát, že Svatý stolec vůbec neuspěl se svou snahou se politicky angažovat, avšak to neznamená, že se nepokoušel. Je zcela zjevné, že se Svatý stolec neúnavně a vytrvale snažil nabízet řešení, stavěl se do role nezúčastněného, naslouchal požadavkům, propagoval mír v každé situaci a jeho humanitární a charitativní činnost měla obrovský vliv na životy milionů lidí nejen v Evropě.

Svatý stolec získal stěžejní roli vážené mezinárodní instituce, která je univerzálně zodpovědná ve prospěch světového míru, a také neochvějně morální autority. To vše otevřelo dveře římské otázce, tedy vyřešení palčivé situace mezi Itálií a Svatým stolcem a situace autonomie, kterou si Svatý stolec zcela právem vysloužil.

Již v roce 1915 pronesl v rozhovoru státní sekretář Pietro Gasparri stanovisko, že Svatý stolec již nadále nebude zastávat strnulou politiku diktování nároků, ale že je spíše připraven a otevřen k rovnocennému jednání.⁶⁷

Také rozpad Rakouska-Uherska v roce 1918 dodal Svatému stolci impuls, že se musí postarat především sám o sebe a o svou budoucnost, a proto se již hned od konce války začal více angažovat ve snaze o vyřešení římské otázky.⁶⁸

1.9.1 Snahy o otevření římské otázky po 1. sv. válce

Během prvních dvou let od skončení 1. sv. války sílil zájem ze strany italské vlády otevřít jednání o budoucí podobě suverenity Svatého stolce.⁶⁹ Jak italský premiér Vittorio Emanuele Orlando, tak později Francesco Saverio Nitti, byli ochotní garantovat papeži svobodu a nezávislost, a dokonce se nebránili ani ustavení suverénního církevního státu.⁷⁰ Základní otázkou, kterou si Orlando kladl bylo, jak vytvořit nový městský stát, který bude svrchovaný, aniž by byla porušena svrchovanost jednotného státu, jakým bylo Italské

⁶⁷ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 263.

⁶⁸ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements.* New York: St. Martin's Press, 1981. s. 15.

⁶⁹ POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy.* Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 138.

⁷⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945.* Praha: Triton, 2018. s. 38.

království.⁷¹ Tento problém představoval základní stavební kámen budoucích jednání o vyřešení římské otázky.

Krátce po založení Italské lidové strany papež prohlásil, že není jeho úmyslem řešit římskou otázku vojenskou cestou za pomoci cizích vojsk. Na jaře roku 1919 byla otevřena společná jednání, avšak krátce na to došlo k demisi kabinetu Vittoria Emmanuela Orlanda, a jednání tak byla přerušena.⁷² Prostředníkem Svatého stolce se stal Bonaventura Cerreti, který působil jako podsekretář Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti.⁷³ Následující vláda Francesca Saveria Nittiho sice poté pokračovala v zahájených jednáních, ale ani ta nakonec nevedla k úspěchu.

⁷¹ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione.* Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 5.

⁷² ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani.* Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 4.

⁷³ Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti byla součástí Státního sekretariátu a její činnost se zaměřovala na diplomatické vztahy římskokatolické církve s vládami cizích zemí.

2 Vzestup fašismu v Itálii

Po skončení 1. světové války se Itálie sice oficiálně nacházela na straně vítězů, ale ve skutečnosti utrpěla značné finanční a lidské ztráty a jedinou útěchou měly být teritoriální zisky, na které si Itálie činila nároky.⁷⁴ Tyto nároky se však ukázaly jako nereálné a neproveditelné, což potvrdilo i dění po podepsání Versailleské mírové smlouvy v roce 1919. Americký prezident Woodrow Wilson přímo odmítl celý Londýnský pakt a v reakci na to, Velká Británie s Francií začala ignorovat požadavky Itálie z něho vyplývající. Italská vláda se ocitla v patové situaci, kdy se nemohla domoci svých požadavků, což nakonec vyústilo v rezignaci předsedy vlády, a posléze k pádu celé vlády.⁷⁵ Následující vláda podepsala mírové smlouvy bez výhrad a bez větších nároků, což ale zklamalo a pobouřilo mnoho lidí.⁷⁶ To, že Itálie ze svého zapojení do válečného konfliktu nakonec více ztratila, než získala, dost dobře napomohlo následnému vzestupu extrémistických hnutí.⁷⁷ Svoji roli sehrálo i to, že se Francie s Velkou Británií (příčemž obě země dosáhly významných teritoriálních zisků) otočily zády k celé Itálii, což jen posílilo nacionalistické proudy, jejichž hlas začínal být stále silnější.

2.1 Prvopočátky fašismu

Za první významný mezník lze považovat násilné zabránění státu Fiume.⁷⁸ Tento stát, který se nacházel na území dnešního Chorvatska, byl v 19. století osídlen především italským obyvatelstvem. V důsledku frustrace z poválečného uspořádání se italský básník Gabriele D'Annunzio rozhodl stát vojensky obsadit a spolu s 2 000 legionáři se mu to v roce 1919 podařilo.⁷⁹ Přestože šlo o malé a vcelku bezvýznamné území, samotný akt zabránění měl jasné poselství: to, co vláda nedokázala získat diplomatickou cestou, dalo se získat hrubou silou.

⁷⁴ Soubor podmínek pro vstup Itálie do 1. sv. války na straně Dohody byl obsažen v tzv. Londýnském paktu. Pakt byl podepsán dne 26. 4. 1915 a Itálie měla získat v případě vítězství Dohody mimo jiné Jižní Tyrolsko, Tridentsko, Istrii a většinu Dalmácie.

⁷⁵ MAKEY, James. *Why Were Conditions in Italy After the First World War Favourable for the Rise of Fascism?* ACADEMIA.EDU. Online. s. 2.

⁷⁶ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 330.

⁷⁷ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 123.

⁷⁸ KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 5.

⁷⁹ PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. s. 59.

Dá se s jistotou konstatovat, že zabrání Fiume inspirovalo Mussoliniho pozdější jednání nejen co se týče použití síly, ale také živelnou nacionalistickou rétorikou, kterou se vyznačoval právě Gabriele D'Annunzio.⁸⁰

Obsazení Fiume také odhalilo, jak slabá je ve skutečnosti italská vláda a jak nestabilní je politická situace v zemi.⁸¹ Jen mezi lety 1919–1922 se vystříдалo pět předsedů vlády a během těchto let také sílily levicově orientované politické proudy. Došlo to až tak daleko, že v roce 1920 prohlásila Kominternu⁸² ve svém prohlášení, že: „*pracující třída v Itálii, získala kontrolu nad státem.*“⁸³ Během následujících let se ale Italská socialistická strana začala štěpit na různé frakce a socialistické tendence začaly v Itálii velmi pomalu slábnout. Tato nepřehledná a složitá politická situace umožnila Mussolinimu v poválečných letech etablovat svou fašistickou organizaci a reagovat tak na slabý liberalismus a rozštěpený socialismus,⁸⁴ čímž elegantně vyplnil mezeru, kterou voliči ze všech různých vrstev potřebovali.⁸⁵

2.2 Benito Mussolini a jeho cesta k fašismu

Cesta Benita Mussoliniho k fašismu začala už když se narodil. Byl pojmenován po mexickém prezidentovi Benitu Juárezovi, který proslul svým bojem proti evropským koloniálním mocnostem, především Francii a Velké Británii. Od útlého dětství byl formován především revolucionářským přesvědčením svého otce. Už jako mladík měl sklony k násilí a byl neurvalý, ale byl také velmi inteligentní a po ukončení studií se stal učitelem.⁸⁶

Při svém pobytu ve Švýcarsku se začal angažovat v polemických a politických debatách, a to ho vedlo k rozhodnutí, že se začne politice věnovat naplno. Jeho politické začátky byly čistě socialistické, což není překvapením, vzhledem k prostředí, ze kterého pocházel. Po svém návratu do Itálie začal pracovat jako šéfredaktor socialistického týdeníku a také zastával pozici tajemníka zdejší socialistické strany. Vzhledem k jeho

⁸⁰ ŠMÍD, Marek. *Nástup italského fašismu po první světové válce*. Vědecký článek. Dvacáté století 2017/1. Online. s. 20.

⁸¹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 331.

⁸² Mezinárodní komunistická organizace s vedoucím postavením komunistické strany Ruska.

⁸³ MAKEY, James. *Why Were Conditions in Italy After the First World War Favourable for the Rise of Fascism?* ACADEMIA.EDU. Online. s. 3.

⁸⁴ CAPANO, Fabio. *Fascist Italy 1922–1926: An Ambiguous Case of Totalitarianism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 2.

⁸⁵ KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 8-9.

⁸⁶ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 25 a následující.

nepřehlédnutelným úspěchům se z malého města přestěhoval do Milána, aby zde pracoval jako šéfredaktor celostátních socialistických novin *Avanti!*⁸⁷

Příliš dlouho ale na pozici nezůstal, protože po dvou letech byl z novin vyhozen, a dokonce byl i vyloučen ze socialistické strany. Důvodem byl Mussoliniho proti pacifistický a radikální přístup k 1. sv. válce, kdy vybízel Itálii k činnosti a nikoli k neutralitě, avšak socialistická strana jeho přesvědčení nesdílela, a dokonce byla překvapena jeho články a postoji.⁸⁸ Celý vývoj událostí způsobil, že se Mussolini stal nepřitelem socialistů i když parlamentní demokracií pohrdat nepřestal, a uvědomil si, že nejlepší cesta k moci bude ta, kterou si sám definuje.

2.3 Nástup fašismu k moci

Poválečná Itálie poskytla ke vzniku nového politického směru ideální podmínky.⁸⁹ To si Mussolini moc dobře uvědomoval, a také toho velice chytrě využíval. Sta tisíce válečných veteránů si nedokázali najít práci, Itálie byla ekonomicky vyčerpaná, což nepřidávalo ani politické situaci, která byla stále nestabilnější a socialisté se snažili po vzoru bolševické revoluce nastolit levicové směřování země.⁹⁰ Právě váleční veteráni se stali stabilní a rozsáhlou základnou pro Mussoliniho politické aktivity, když jim připomínal, že jim stát hodně dluží, a zároveň apeloval na jejich nacionalistické přesvědčení.⁹¹ Z nespokojených a mnohdy i zoufalých bývalých vojáků se formovali první příslušníci tzv. černých košil,⁹² což byla polovojenská organizace, která podnikala násilné výpady proti každému, kdo byl nepřítelem fašistů.⁹³ Nejčastějším terčem útoků se stali příslušníci socialistické, ale také katolické strany.⁹⁴ Mussoliniho vztah k církvi byl zpočátku jeho kariéry velmi přímočarý. Neváhal zveřejnit články, kde se otevřeně vyznal k nenávisti všech forem křesťanství nebo dokonce vyzýval papeže k odchodu

⁸⁷ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 47.

⁸⁸ ŠMÍD, Marek. *Nástup italského fašismu po první světové válce*. Vědecký článek. Dvacáté století 2017/1. Online. s. 19.

⁸⁹ KIEBERT, Anna. *Mussolini's Rise to Power*. Online. ACADEMIA.EDU. s. 3.

⁹⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 28.

⁹¹ KIEBERT, Anna. *Mussolini's Rise to Power*. Online. ACADEMIA.EDU. s. 6.

⁹² Někdy též nazývaní jako *squadristi*.

⁹³ PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. s. 58.

⁹⁴ Když italská armáda v roce 1870 obsadila Papežský stát, papež exkomunikoval italského krále a prohlásil se vatikánským vězněm. Zakázal také katolíkům účastnit se celostátních voleb a být volen do parlamentu. Se silící tendencí socialistického politického hnutí na začátku dvacátého století byla tato situace už dále neudržitelná a z obavy, že pokud se nic nepodnikne, socialismus zvítězí, byla s požehnáním papeže Benedikta XV. roku 1918 založena Italská lidová strana.

z Říma.⁹⁵ Jeho snem bylo zkonfiskovat všechnen majetek náboženských společenství a utnout státní příspěvky církvi.⁹⁶

V roce 1919 bylo svoláno první oficiální zasedání fašistického hnutí.⁹⁷ Během následujících let docházelo především násilnou cestou k prosazování fašistických myšlenek skrze skupiny *černých košil*, které operovaly po celé Itálii a které se často vymykaly z dosahu i samotného Mussoliniho.⁹⁸ Po malých částech tak fašisté postupně obsazovali vesnice i města, odkud vyháněli (výjimkou však nebyly ani vraždy)⁹⁹ původní zástupce samospráv. Neudržitelná a nestabilní situace měla dopad samozřejmě i na celou italskou vládu, a tak nebylo s podivem, že v roce 1921 rozpustil král parlament a vyhlásil předčasné volby. Tyto volby znamenaly pro fašistickou stranu velký průlom, když se naprosto legitimní cestou poprvé dostali do parlamentu.

Po nástupu Mussoliniho do vrcholné politiky pronesl po zahajovacím zasedání nového parlamentu svůj první projev, který se vymykal všemu, co Mussolini doposud zastával.¹⁰⁰ Překvapivě v něm vyzdvihl důležitost katolické církve, a dokonce slíbil, že bude jeho politickým cílem podporovat křesťanskou společnost, která vybuduje katolický stát hodný katolického národa.¹⁰¹ Mussolini byl pravý pragmatik, což předvedl právě po volbách v roce 1921. Uvědomoval si, že 99 % Itálie je katolická, a že bez podpory katolíků, respektive papeže a Svatého stolce ničeho významného nedosáhne a bude tedy lepší uzavřít příměří a spolupracovat.¹⁰² Prvním krokem byla transformace fašistického hnutí v politickou stranu, která již ve svém programu nadále neobsahovala proticírkevní body, jako odluku státu od církve, nebo zabavení církevního majetku.

Přesto všechno se však očekávání často neshodovala s realitou. Oddíly černých košil nadále podnikaly násilné výpady nejen na příslušníky socialistické strany, ale také na katolické hodnostáře, na představitele Italské lidové strany, na kněží a další osoby, především z řad Katolické akce.¹⁰³

⁹⁵ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 22.

⁹⁶ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 50.

⁹⁷ KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s.4.

⁹⁸ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 43.

⁹⁹ KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 9.

¹⁰⁰ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3.

¹⁰¹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 52

¹⁰² WILDGOOSE, Ryan M. *Doctrine, Promise and Peace: The Role of Religion in the Rise of Fascist Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 2.

¹⁰³ Katolická akce představovala organizaci, která zaštiťovala účast laiků na církevních záležitostech, především pak bylo hlavním cílem prosazovat katolické náboženství ve společnosti.

2.4 Smrt papeže Benedikta XV. a nástup nového papeže

Papež Benedikt XV. zemřel dne 22. ledna 1922 na zápal plic ve věku pouhých 67 let. K jeho nečekanému skonu určitě přispělo vícero věcí, včetně vyčerpávající 1. světové války a událostí následujících bezprostředně po ní. Nedožil se tak proslulého pochodu na Řím a následné převzetí moci Mussolinim, přestože bedlivě sledoval jeho mocenský vzestup.

Novým papežem byl 6. února 1922 zvolen milánský arcibiskup Achille Ratti, který přijal jméno Pius XI. z úcty ke dvěma předchozím papežům téhož jména. Pokud byla volba jeho předchůdce papeže Benedikta XV. dramatická, potom volba papeže v roce 1922 byla ještě dramatičtější. Na začátku konkláve se rozhodovalo mezi dvěma myšlenkovými proudy, konzervativním, který měl za cíl bojovat proti modernizaci církve a na druhé straně umírněným, který chtěl pokračovat v otevřené politice a směřování papeže Benedikta XV., a navázat tak na jeho odkaz. Achille Ratti se nevyskytoval ani v jednom proudu, byl nejmladším členem konkláve a snažil se nevyčnívat a nevymezovat. Možná právě proto, byl nakonec on zvolen papežem, když se ukázalo, že ani jedna z frakcí nezíská potřebnou většinu a bude muset být zvolen kompromis. Po dlouhých čtrnácti kolech konkláve byl nakonec zvolen právě Achille Ratti, který pravděpodobně svou volbu vůbec nečekal a jehož zvolení bylo překvapivé pro většinu lidí.¹⁰⁴

2.4.1 Cesta Achille Rattiho k papežskému úřadu

Achille Ratti se narodil v silně katolickém regionu nedaleko Milána.¹⁰⁵ Celá jeho rodina byla silně věřící a on strávil většinu mládí u svého strýce, který byl farářem, aby mohl navštěvovat školu. Právě zde se rozhodl, že se stane knězem a jeho kroky přirozeně vedly do semináře. Jednalo se o správné rozhodnutí, protože byl vzorným žákem, který pečlivě studoval a oproti ostatním mu nevadila přísná kázeň ani svazující pravidla. Nejraději trávil čas studiem a četbou, a proto mu nevadila ani samota, protože ji měl čím vyplnit. Jeho velká záliba ve čtení je ostatně známa i z dob jeho pontifikátu.¹⁰⁶

Studoval také na Papežské univerzitě v Římě, kde byl také později vysvěcen na kněze. Po několika letech působení zde, se vrátil do Milána, kde působil jako asistent, později

¹⁰⁴ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 34 a následující.

¹⁰⁵ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 114.

¹⁰⁶ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 37.

prefekt, a nakonec i ředitel v Ambrosiánské knihovně,¹⁰⁷ a také se zde věnoval své druhé vášni a to, horolezectví. Od roku 1914 působil na pozici ředitele Vatikánské knihovny. V knihovně byl velice šťastný a předpokládal, že až do konce své kariéry zde zůstane.¹⁰⁸

V roce 1918 ho však překvapivě samotný papež Benedikt XV. povolal do Říma, kde ho pověřil úkolem odjet do Polska jako papežský vyslanec.¹⁰⁹ Literatura se neshoduje, proč byl vybrán právě Achille Ratti, který neměl vůbec žádné zkušenosti s diplomacií, ale mohlo to být způsobeno tím, že se Svatý stolec mylně domníval, že jako velký učenec ovládá mimo jiné i polský jazyk. V polské Varšavě působil až do roku 1921, kdy byl papežem povolán zpět do Říma.¹¹⁰ Během jeho působení jako papežského vyslance byl jedním z jeho úkolů sledovat a vyhotovovat zprávy o působení Židů na polském území. Prožil také napadení Polska vojskem Rudé armády, která se zastavila těsně před branami Varšavy, a přestože se polskému vojsku podařilo nakonec Rudou armádu odrazit, pro Achille Rattiho zůstal tento zážitek jedním z nejtraumatičtějších po zbytek jeho života.¹¹¹

Po jeho návratu do Itálie se z něho stal milánský arcibiskup, což byla funkce spojená i se jmenováním kardinálem, což byla skutečnost, která ho později učinila volitelným na papeže.¹¹² A přesně to se i o rok později stalo. Po svém zvolení si vybral jako svého státního sekretáře zkušeného diplomata kardinála Pietra Gasparriho, který sloužil i předchozímu papeži Benediktovi XV.

Je téměř poetické, že právě nově zvolený papež Pius XI. byl prvním papežem od roku 1870, tedy od obsazení Říma italským vojskem a zániku Papežského státu, který vyšel na balkon na Svatopetrském náměstí a požehnal všem přítomným.¹¹³ Jako by tento akt byl předzvěstí ukončení éry, kdy se papežové nazývali vatikánskými vězni, protože právě papež Pius XI. byl tím papežem, za jehož pontifikátu došlo k vyřešení římské otázky jednou provždy a podpisu Lateránských smluv v roce 1929.¹¹⁴

¹⁰⁷ Nachází se zde velmi významná díla, např. *Codex Atlanticus* od Leonarda da Vinciho.

¹⁰⁸ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 74.

¹⁰⁹ ŠMÍD, Marek. *Vatikan a sovětský komunismus 1917-1945*. Praha: Triton, 2020. s. 102.

¹¹⁰ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 115.

¹¹¹ HALAS, František X. *Fenomén Vatikan*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 304.

¹¹² RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945*. London: Hodder and Stoughton, 1973. s. 19.

¹¹³ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 79.

¹¹⁴ BESIER, Gerhard. *Svatý Stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008. s. 61.

2.4.2 Katolická akce

Katolická akce byla organizací, která dosáhla svého největšího rozvoje právě za papeže Pia XI., který se velmi angažovaně staral, aby prosperovala a která se zároveň stala jablkem sváru mezi budoucím předsedou vlády a Svatým stolcem nejen při vyjednávání Lateránských dohod.¹¹⁵ Proto je namístě, aby bylo vysvětleno, co přesně Katolická akce představovala.

Katolická akce začala fungovat již od poloviny 19. století, přestože první oficiální zmínky pocházejí z roku 1905.¹¹⁶ Sdružovali se v ní nejen laici, ale i církevní hodnostáři, přičemž se celá organizace hierarchizovala na podobné úrovni jako celá katolická církev, tedy s nejvyšší autoritou papeže.¹¹⁷

Její členové se zavazovali ke čtyřem povinnostem a to sice, k poslušnosti papeži, ke studiu náboženství, k životu podle křesťanských zásad a ke spolupráci s charitou.¹¹⁸ Během let se ale z Katolické akce stala platforma pro církevní život v celé Itálii, s rozsáhlou členskou základnou, která se aktivně angažovala ve vzdělávání mládeže. Tato snaha se ale střetávala s odporem fašistů, kteří v ní spatřovali vážnou konkurenci, jelikož Mussolini chtěl vzdělávání mládeže ovládat sám a podřídit jej fašistickým myšlenkám.¹¹⁹

2.5 Pochod na Řím

Na podzim roku 1922 finalizoval Mussolini svůj plán na povstání a faktické převzetí moci nad Itálií. Jeho plánem bylo obsadit vládní budovy ve větších italských městech a se zbytkem jeho fašistických sil se shromáždit a vstoupit do hlavního města, kde by byla zabrána vládní ministerstva. Uvědomoval si, že je celý plán velice riskantní a že pokud by se do boje zapojila italská armáda, bylo by rychle po všem. Spoléhal však na to, že obsazením důležitých infrastruktur po celé Itálii bude demonstrovat moc, které budou všichni raději ochotni ustoupit.¹²⁰

¹¹⁵ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 496 a následující.

¹¹⁶ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 40.

¹¹⁷ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 19.

¹¹⁸ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 40.

¹¹⁹ VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašizmu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: *Studia Theologica*. Teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. s. 191.

¹²⁰ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 46–47.

Samotný pochod na Řím se uskutečnil dne 28. října 1922 a vše šlo podle plánu. Fašisté již předchozí noc obsazovali policejní stanice, nádraží, vládní budovy, telefonní ústředny na různých místech a fakticky tak přebrali moc v mnoha městech.¹²¹ Na hranici hlavního města se shromáždilo přibližně 26 000 chabě ozbrojených fašistů a proti nim stálo o dva tisíce víc dobře vyzbrojených italských vojáků, kteří byli připraveni bránit město. Tehdejší italský premiér, Luigi Facta schválil na vládním zasedání vyhlášení stavu ohrožení a jediné co potřeboval k jeho uskutečnění, bylo jeho podepsání králem Viktorem Emanueleem III.¹²² Když však premiér dorazil za králem, král odmítl rozkaz podepsat.¹²³ Viktor Emanuel III. se obával obrovského krveprolití, které by zaručeně následovalo, pokud by došlo k boji, a také si uvědomoval, že bude lepší, když bude Mussolini ve vládě, a tudíž ho bude mít pod dohledem, než kdyby musel s tak schopným protivníkem bojovat zvenčí.¹²⁴ Po vynucené rezignaci premiéra Luigiho Facty, vyzval král Mussoliniho, aby se dostavil do Říma a sestavil vládu.¹²⁵

Mussolini se do Říma dostavil 30. října 1922 a po jeho příjezdu mohly do města vstoupit i fašistické oddíly. V následujících dnech Mussolini sestavoval vládu, přičemž sám se stal ministrem vnitra i ministrem zahraničí. Král samozřejmě předložený návrh jmenování přijal bez výhrad a v polovině listopadu 1922 byla jeho kabinetu vyslovena důvěra významnou většinou parlamentu. Mussolini se tak stal premiérem Itálie naprosto legálním hlasováním o důvěře v parlamentu a bez jediné prolité kapky krve při pochodu na Řím.

2.6 Vzájemné vztahy Mussoliniho a Svatého stolce

Vztah Mussoliniho a papeže se začal formovat již na úplném začátku – Mussolini stál na Svatopetrském náměstí, když se konala konkláve v roce 1922, která vyústila ve zvolení nového papeže Pia XI.¹²⁶ Přestože neměl k církvi vřelý vztah, byl fascinován tehdejší euforií a kouzlem okamžiku, a dokonce prohlásil, že: *„je neuvěřitelné, jak liberální vlády dob minulých, nikdy zcela neporozuměly univerzálnosti papežství, které je přímým*

¹²¹ PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. s. 87.

¹²² PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 338.

¹²³ PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. s. 90.

¹²⁴ CAPANO, Fabio. *Fascist Italy 1922–1926: An Ambiguous Case of Totalitarianism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 4.

¹²⁵ KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 13.

¹²⁶ DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929. s. 28.

*dědictvím Římské říše, a které představuje největší slávu italské historie a tradice.*¹²⁷ Přes jeho komplikovaný vztah s církví a náboženstvím obecně, demonstruje jeho prohlášení velký obdiv k pradávnej a úctyhodné tradici Svatého stolce, která navazuje na Římskou říši, ve které se Mussolini vzhledl a chtěl po jejím vzoru budovat Itálii.¹²⁸

Papež Pius XI. se po svém zvolení chopil úřadu velmi svědomitě. Byl velice akurátní, pečlivý, organizovaný a stejnou disciplínu vyžadoval i od ostatních. K ostatním se choval rezervovaně až chladně a autoritativně, vzhledem k tomu, že si uvědomoval důležitost svého úřadu. Velmi lpěl na dodržování zákonů a pravidel a neměl pochopení pro nejrůznější úlevy od povinností. Považoval za svoji povinnost přispět svou prací k obnově církevního státu a k vyřešení římské otázky.¹²⁹ Právě ve fašismu spatřoval prostředek k nastolení pořádku a ukončení nestability, ve které se Itálie nacházela.¹³⁰

Pokud by existovala jediná vlastnost, která by spojovala Mussoliniho a papeže Pia XI., byla by to zcela jistě pragmatičnost. Proto není divu, že papež byl vcelku otevřený ohledně Mussoliniho politiky a neodsuzoval ho tak příkře, jako někteří duchovní.¹³¹ Jak papež, tak Mussolini sdíleli stejnou nedůvěru v parlamentní demokracii, nevěřili ve svobodu slova a oba považovali komunismus a socialismus za jedny z největších hrozeb lidstva.¹³²

Jedním z prvních kroků nově zvoleného premiéra Mussoliniho bylo ujistit papeže, že právě jeho vláda se postará o obnovení církevních výsad. Papež na to reagoval tím, že mírnil protifašistické články v církevním časopisu *La Civiltà Cattolica* a dokonce se skrze něj snažil ospravedlnit a legitimizovat fašismus nejen v Itálii, ale i ve světě. Papež měl na nového premiéra velká očekávání, stejně jako jeho státní sekretář Pietro Gasparri, který byl pravou rukou papeže.

¹²⁷ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 100.

¹²⁸ RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945*. London: Hodder and Stoughton, 1973. s. 29.

¹²⁹ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981. s. 1.

¹³⁰ VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašizmu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: *Studia Theologica*. Teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. s. 190.

¹³¹ *La Civiltà Cattolica* byl časopis, který vycházel jednou za dva týdny a který se ostře vymezoval proti fašismu již od jeho počátku. Před Mussoliniho nástupem na svých stránkách uvedl, že je fašismus jedním z největších nepřátel církve. Jeho vydávání podléhalo schválení státního sekretáře Svatého stolce.

¹³² KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 70.

Mussolini si byl vědom, že aby prohloubil důvěru mezi ním a církví, musí prokázat, že dovede plnit sliby.¹³³ Proto se hned v prvním roce, kdy se stal premiérem, začal angažovat v obnovování církevních výsad, jejichž výkon byl pozastaven od dob obsazení Říma.¹³⁴ V první řadě prosadil, aby se na základních školách učilo katolické náboženství a aby v každé třídě visel na zdi krucifix.¹³⁵ Urážka církevních hodnostářů a znevažování katolického náboženství se stalo protizákonné a do vojenské služby byli navraceni katoličtí kaplani. Stranou ale nezůstala ani finanční stránka. Církev obdržela 3 000 000 italských lir na renovaci kostelů a podporu církevních škol v zahraničí, a také biskupové a kněží dostali vyšší státní příspěvky na svou činnost.¹³⁶ Dále Mussolini například uznal Katolickou univerzitu Nejsvětějšího srdce Ježíšova za oficiální vzdělávací instituci, a také obnovil církevní svátky zrušené po roce 1870, které dokonce povýšil na úroveň státních svátků.¹³⁷

Všechny tyto Mussoliniho činy přispěly k větší otevřenosti Svatého stolce vůči fašistické vládě, a to mělo zásadní vliv i na široké masy italského obyvatelstva, které k nové vládě chovaly nedůvěru anebo vůbec nevěděly, co si o ní mají myslet.¹³⁸ Díky přízni Svatého stolce, získávala fašistická vláda během let stále větší důvěru napříč italským obyvatelstvem, ale také duchovenstvem po celém světě. To byl přesně stav, který Mussolini zamýšlel svoji pro církevní politikou, aby získal podporu a spojení jedné z nejmávanějších a nejstarších institucí na světě. Pro Mussoliniho to však nebylo vůbec lehké, jelikož se musel vyrovnat s nepochopením jeho kroků ve své vlastní straně, protože většina fašistů byla proticírkevně naladěná už od samého počátku a její členové často nechápali Mussoliniho prozíravou agendu a nelíbilo se jim pochlebování Svatému stolci.

Do jednoho roku od svého zvolení italským premiérem Mussolini svoje postavení nejen upevnil, ale hlavně posílil o spojení se Svatým stolcem, který v tomto svazku

¹³³ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 27-28.

¹³⁴ HEETER, Victoria. *The Catholic Church and Italian Fascism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 9.

¹³⁵ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981. s. 7.

¹³⁶ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 71.

¹³⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 41.

¹³⁸ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 84.

viděl cestu ke své vlastní autonomii, a tím tedy bylo nasnadě otevřít jednání k vyřešení římské otázky.¹³⁹

¹³⁹ HEETER, Victoria. *The Catholic Church and Italian Fascism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 4.

3 Vyjednávání Lateránských smluv v letech 1923–1929

Počátkem roku, konkrétně dne 19. ledna 1923 se uskutečnila tajná schůzka mezi státním sekretářem Pietrem Gasparim a předsedou vlády Benitem Mussolinim, aby se, mimo jiné, navzájem ujistili o své podpoře a o ochotě spolu jednat.¹⁴⁰ O tomto okamžiku by se dalo hovořit jako o počátku vyjednávání dohody mezi italskou vládou a Svatým stolcem a zároveň první z mnoha dalších schůzek s cílem vyřešení římské otázky.¹⁴¹

O konkrétním obsahu rozhovoru státního sekretáře s předsedou vlády není příliš mnoho informací, ale dá se předpokládat, že hlavním tématem bylo otevření jednání o římské otázce, a také ustanovení prostředníka mezi Mussolinim a Svatým stolcem, protože Svatý stolec nadále zastával stanovisko, že neuznává italský stát, a proto nemohl jednat s představitelem jeho vlády napřímo.

3.1 Ustanovení prostředníka

Od února roku 1923 už vystupoval jako prostředník k vyjednávání mezi Svatým stolcem a Mussolinim jezuitský kněz Pietro Tacchi Venturi.¹⁴² Jeho volba nebyla vůbec náhodná, jelikož Venturi byl osobním zpovědníkem Mussoliniho, a také jeho důvěrným poradcem v náboženských záležitostech.¹⁴³ Papež se zase s Venturim znal z dob, kdy působil jako ředitel Ambrosiánské knihovny v Miláně.

V roce 1922 se Mussolini rozhodl Svatému stolci darovat knihovnu v paláci Chigi, která obsahovala několika tisíc vzácných starých rukopisů a knih, o které měl papež Pius XI. opravdu velký zájem.¹⁴⁴ Papež proto vyslal právě Venturiho, aby se na knižní sbírky podíval a udělal soupis. Tento úkol ho předurčil, aby na několik dalších let převzal nelehkou úlohu prostředníka mezi Mussolinim a papežem v otázce společných ale i protichůdných stanovisek.¹⁴⁵

Je důležité zdůraznit, že se v žádném případě nejednalo o oficiální funkci prostředníka, všechny schůzky totiž probíhaly v tajnosti. Oficiální zahájení schůzek

¹⁴⁰ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3.

¹⁴¹ GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 265.

¹⁴² HEETER, Victoria. *The Catholic Church and Italian Fascism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3.

¹⁴³ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 45.

¹⁴⁴ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 139.

¹⁴⁵ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 75.

ohledně Lateránských dohod nezačaly dříve, než v roce 1926. V roce 1923 se jednalo o navázání vůbec prvních kontaktů mezi fašistickou vládou a Svatým stolicem.

3.2 Reformy z let 1923–1924 a jejich dopady

Během let 1923 a 1924 se Mussolini svědomitě snažil vyhovět návrhům se kterými přišel Svatý stolec, pokud mu příliš nezasahovaly do jeho vlastní politiky. První takovou významnější změnou, se stala školská reforma z roku 1923, nazývaná také jako Gentileho, podle tehdejšího ministra školství. Tato reforma byla iniciativou Svatého stolce a týkala se především zavedení povinné výuky náboženství na základních školách podle Katechismu katolické církve z roku 1917, a také zavedení státní kontroly nad všemi vzdělávacími institucemi.¹⁴⁶ Pro papeže to znamenalo významný posun vpřed, protože mu tato reforma zaručila rozšíření vlivu katolické církve nad školstvím v celé zemi.

Druhou významnou reformou byla reforma volebního zákona,¹⁴⁷ která byla čistě z fašistického pera. Novelizace volebního zákona značně usnadňovala fašistické straně ovládnout většinu parlamentu, když vítěz voleb získal dvě třetiny křesel, pokud obdržel čtvrtinu z celkového počtu platných hlasů. Hned na jaře roku 1924 byla tato reforma vyzkoušena v praxi, protože se konaly nové parlamentní volby a podle očekávání obsadili fašisté většinu parlamentu.¹⁴⁸

V roce 1924 pokračovala Mussoliniho politika natažené ruky vůči papeži tentokrát se zaměřením na protestanty, ke kterým Svatý stolec zaujímal poněkud negativní postoj. Nebyly jim povolovány výstavby kostelů nebo středisek určených pro sdružování. Nadto ještě před parlamentními volbami významně zvýšil vládní odměny vyplácené biskupům a kněžím a papež nemohl být spokojenější a šťastnější, jak se jeho spojení vyvíjí.¹⁴⁹ Jediným velkým šrámem na společném vztahu byly neutuchající násilné výpady černých košil proti příslušníkům církve na venkově a příslušníkům Italské lidové strany, které už se začaly vymykat z rukou i samotnému Mussolinimu.

¹⁴⁶ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 46.

¹⁴⁷ Někdy nazývaná jako Acerbova, podle fašistického poslance Giacoma Acerba.

¹⁴⁸ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 58.

¹⁴⁹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 85.

3.3 Jednání v ohrožení

V roce 1924 došlo k události, která byla natolik významná, že mohla zapříčinit pád nově zvolené fašistické vlády a přerušit slibně se vyvíjející jednání mezi Svatým stolicem a italskou vládou.

V červnu 1924 byl po svém plamenném projevu v parlamentu unesen a zavražděn za bílého dne nejvýznamnější opoziční politik a velký kritik Mussoliniho, Giacomo Matteoti.¹⁵⁰ Matteoti byl věrným socialistou a netajil se tím, že považoval nedávné parlamentní volby za neplatné a Mussoliniho vládu za zkaženou.¹⁵¹ Jeho únos a následná vražda vyvolaly obrovskou vlnu nevole napříč všemi italskými vrstvami obyvatel. Mussolini téměř ze dne na den ztratil pečlivě budovanou pověst respektovaného politika, jehož násilné činy jsou spjaté spíše s jeho minulostí.¹⁵² Odstranění nejhlasitějšího kritika bylo příliš vážné na to, aby byl tento čin ponechán bez povšimnutí. Veřejnost požadovala, aby byl tento čin řádně prošetřen a viníci odhaleni a náležitě potrestáni.

Během několika dní se fašistický systém začal hroutit.¹⁵³ Identita pachatelů byla celkem rychle a jednoduše odhalena, jelikož existovalo mnoho svědků, kteří celý čin za bílého dne na rušné ulici viděli. Ačkoli se Mussolini snažil distancovat od celé události a téměř nevycházel do společnosti, odhalení pachatelů jasně ukázalo právě na jeho osobu, protože se jednalo o lidi z jeho úzkého okolí.

Pro Svatý stolec byla tato událost velkou ránou. Hrozilo, že nejenže budou přerušena jednání o římské otázce, ale v případě pádu vlády by byla všechna jednání a snahy u konce. V zemi by pravděpodobně nastal chaos a k moci by se dokonce mohli dostat i socialisté, což bylo pro Svatý stolec nepřijatelné. Papež takový výsledek nehodlal dopustit a vehementně začal s podporou současné vlády prostřednictvím vatikánských deníků *L'Osservatore Romano* a *La Civiltà Cattolica*, kde otevřeně vyzýval veřejnost k podpoře vlády a poslušnosti, a také chválil Mussoliniho za to, co doposud pro církev vykonal.¹⁵⁴ Tímto gestem dal Svatý stolec jasně najevo, že plně stojí za Mussoliniho vládou a celá krize víceméně upevnila jejich vzájemné vztahy.¹⁵⁵

¹⁵⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 49.

¹⁵¹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 88.

¹⁵² HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 59.

¹⁵³ KIEBERT, Anna. *Mussolini's Rise to Power*. Online. ACADEMIA.EDU. s. 3.

¹⁵⁴ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 92.

¹⁵⁵ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 30.

Vliv Svatého stolce na celou událost byl nedožrnný. Spolu s neschopností parlamentní opozice nabídnout lepší alternativu současné vlády a její celkové pasivity se vidina pádu fašismu začala rozpadat. Mussoliniho tato zkušenost posílila a už začátkem roku 1925 pronesl v parlamentu jeden z jeho nejvýznamnějších projevů, kde přijal politickou, morální i historickou odpovědnost za vše, co se stalo.¹⁵⁶ Zároveň prohlásil, že jestliže je fašismus zločineckou organizací, potom on sám je hlavou tohoto zločineckého uskupení. To dokazuje, že se v roce 1925 cítil silnější než kdy předtím, ale zároveň si velmi dobře uvědomoval, že bez podpory Svatého stolce by se krize vyvíjela úplně jinak.

3.4 Ustanovení komise

V létě roku 1924 zřídil Mussolini zvláštní komisi pro přezkoumání zákonů týkajících se církve.¹⁵⁷ Jejím hlavním úkolem bylo přezkoumat zákony Italského království, které se nějakým způsobem dotýkaly církve, a které mohly způsobovat neshody případně problémy v budoucnu.¹⁵⁸ Komise byla zřízena především proto, aby Mussolini vyjádřil vděčnost za neutuchající podporu Svatého stolce při krizi spojenou s vraždou opozičního politika Matteotiho, ale také aby se připravila živná půda pro pozdější vyjednávání Lateránských smluv a předešlo se významným sporům, které by mohli vyřešení římské otázky opět odložit.

Komise se sešla v roce 1925 pětadvacetkrát a na začátku roku 1926 již měla připraveny návrhy některých nových zákonů.¹⁵⁹ Konkrétně se jednalo o návrh reformy církevní legislativy a návrh na finanční zajištění církevních hodnostářů ve stáří, respektive invaliditě.¹⁶⁰ Tyto návrhy nakonec byly staženy poté, co k nim vznesl výhrady Svatý stolec.

Přestože v komisi byli přítomni i preláti zastupující Svatý stolec¹⁶¹, papež považoval za nemyslitelné, aby byly právní předpisy týkající se církve jednostranně regulovány

¹⁵⁶ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 340.

¹⁵⁷ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA 2017. s. 113.

¹⁵⁸ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 9.

¹⁵⁹ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 226.

¹⁶⁰ VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašismu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: Studia Theologica. Teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. s. 199.

¹⁶¹ Celkem se jednalo o jedenáctičlennou komisi ve složení osm laiků a tří kněží z velkých římských bazilik.

pouze světskou mocí – parlamentem.¹⁶² O své starosti informoval papež prostřednictvím dopisu státního sekretáře. Jeho hlavní myšlenkou bylo, že pouze a jedině přímým vyjednáváním mezi Svatým stolcem a vládou může být situace vyřešena. Nepřímo tedy vyzval k zahájení oficiálních jednání ohledně římské otázky.¹⁶³

Jelikož byl papežův dopis zveřejněn, přečetl si ho i samotný Mussolini a považoval jej za zásadní. Pochopil totiž, že papež je ochoten ke smlouvě, která by jej zapsala do historie, a také by zaručila prestiž jeho režimu ve světě. Nyní už nic nebránilo zahájení jednání.

3.5 Zahájení jednání v roce 1926

Oficiální jednání o římské otázce byla zahájena v roce 1926.¹⁶⁴ Zástupcem papeže se stal Francesco Pacelli, významný italský právník ze starobylé římské rodiny, která byla po generace spjatá se Svatým stolcem.¹⁶⁵ Jeho mladší bratr Eugenio Pacelli se později stal papežem Piem XII. Mussolini si vybral za svého zástupce vládního právníka Domenica Barona.¹⁶⁶ Jejich první jednání se odehrálo dne 6. srpna 1926 a další následovalo v říjnu téhož roku.¹⁶⁷ Celkem se mezi oběma právníky během let uskutečnilo 110 schůzek a mezi Francescem Pacellim a papežem došlo až ke 129 schůzkách.¹⁶⁸

Stěžejním tématem prvotních jednání byl požadavek církve na vlastní svrchované území, a také zrovnoprávnění církevního sňatku s civilním.¹⁶⁹ Ukázalo se, že územní požadavky nebudou představovat velký problém, protože Mussolini byl ochoten vše splnit pod podmínkou, že se papež vzdá veškerých dalších územních nároků vůči Italskému království v budoucnu.¹⁷⁰

¹⁶² POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 39.

¹⁶³ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981. s. 13.

¹⁶⁴ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 1.

¹⁶⁵ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 173.

¹⁶⁶ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 115.

¹⁶⁷ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 89.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929. s. 3.

¹⁷⁰ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 11.

Jednání probíhala v tajnosti a obě strany chtěly co nejvíce oddálit zveřejnění především před italským králem, Viktorem Emanuele III. Do politiky se snažil nezasahovat a byl znám svým silným proticírkevním postojem. K znovunastolení suverenity Svatého stolce neviděl důvod a nadto se mu nelíbilo, že by měl Svatý stolec dostat nazpět území, která byla začleněna do Italského království.¹⁷¹ Koncem roku byl král Mussolinim zpraven o tajných diplomatických jednání, a přestože k nim neměl vstřícný postoj, nijak nezasahoval a dál se držel v ústraní od politického života.

Hned první rok jednání přinesl ovoce.¹⁷² Z druhého podzimního jednání vzešel první předběžný návrh smlouvy o vytvoření nového papežského státu ze dne 24. listopadu 1926.¹⁷³ Existovaly pouze dvě kopie této předběžné smlouvy, přičemž každá strana obdržela jednu kopii, aby bylo co nejlépe zabráněno jakémukoliv úniku informací o tajných jednáních.¹⁷⁴ V únoru následujícího roku byl tento návrh předložen v základním znění společné komisi k posouzení.¹⁷⁵

V tomto návrhu byl obsažen pojem „papežské město“ nebo „Svobodné město Vatikán“ na žádost Mussoliniho, který si za žádných okolností nepřál užívat pojmu stát.¹⁷⁶ Nakonec to byl právě Mussolini, kdo navrhl název „*Lo Stato della Città del Vaticano*“, tedy v překladu *Městský stát Vatikán*, a tím zarazil nekompromisně snahy papeže o název „Roma Vaticana.“¹⁷⁷ Dále návrh obsahoval základní vytyčení území nového „papežského města“, a také ustanovení o finančním vyrovnání mezi Itálií a Svatým stolcem. Obě strany se také jednomyslně dohodly, že bude zrušen Zákon o zárukách z roku 1871.¹⁷⁸

¹⁷¹ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 59.

¹⁷² POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 42.

¹⁷³ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 90.

¹⁷⁴ DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929. s. 4.

¹⁷⁵ VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašizmu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: *Studia Theologica*. Teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. s. 201.

¹⁷⁶ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: *ACADEMIA.EDU*. s. 12.

¹⁷⁷ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 39.

¹⁷⁸ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: *ACADEMIA.EDU*. s. 4.

3.5.1 Překážky a neshody jednání v letech 1926–1928

Papež Pius XI. byl ve vyjednávání velmi nekompromisní a pokud cítil, že mu není dostatečně vyhověno, neváhal okamžitě přerušit jednání. Největším kámenem úrazu se stala Katolická akce. Papež v ní viděl svoji prodlouženou ruku k šíření katolických hodnot mezi obyvatelstvo celé Itálie, a také jeho reformy z ní učinili organizaci s poměrně početnou základnou. Právě početnost a důležitost této organizace se zase nelíbila Mussolinimu, který v ní stále více spatřoval hrozbu a konkurenci, kterou nemá absolutně pod kontrolou, především ve výchově mládeže. V tom se představy obou stran mýjely. Papež chtěl vychovávat poslušnou katolickou mládež, naproti tomu Mussolini chtěl předávat hodnoty spíše vojenské a nacionalistické a tím vychovat budoucí fašisty.¹⁷⁹

Hned ze začátku roku 1927 vstoupilo v platnost Mussoliniho nařízení, které zakazovalo italské mládeži vstup do jiných spolků než do fašistické *Balilly*.¹⁸⁰ Pro papeže to bylo nepřijatelné, protože to znamenalo, že by ztratil jakýkoli podíl na výchově mládeže, a přerušil tak jednání, dokud mu Mussolini nevyhoví s návrhem alespoň částečného řízení vzdělávání mládeže církví. Papež si vymínil výjimku pro Katolickou akci a Mussolini byl nucen nakonec ustoupit a vyhovět papeži s jeho nároky. Stejně nařízení bylo opět vydáno i o rok později. Papež opět okamžitě přerušil jednání a hrozil, že je ukončí úplně, ale podoba smluv už se začínala rýsovat a všichni si uvědomovali, že jednání již pokročila natolik, že se blíží k zdárnému konci. Lateránské smlouvy byly téměř na dosah a ani Svatý stolec, ale ani italská vláda nechtěli riskovat, že by ztratili několik let intenzivních vyjednávání bez výsledku. Papež tedy tentokrát ustoupil a jednání byla opět obnovena.¹⁸¹

Jednání se do konce roku 1927 příliš nikam neposunula, protože papež byl rozhořčen neustávajícími útoky černých košil na příslušníky Katolické akce na venkově.¹⁸² Každý týden posílal svého prostředníka Tacchiho Venturiho za Mussolinim, aby tento stav napravil a viníky exemplárně potrestal, ale samotný Mussolini už dávno neměl nad oddíly

¹⁷⁹ RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945*. London: Hodder and Stoughton, 1973. s. 33.

¹⁸⁰ Celým jménem Opera Nazionale Balilla vznikla dne 3. 4. 1926 vyhláškou fašistické vlády. Byla to organizace, která sdružovala mládež podle fašistických hodnot a typicky nosila uniformy, které se podobaly vojenským. BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 410 a následující.

¹⁸¹ Papež ustoupil i z toho důvodu, že v připravovaném konkordátu, který je součástí Lateránských smluv, se celý jeden článek věnuje přímo Katolické akci a jejímu fungování, takže věděl, že o podílu na vzdělávání italské mládeže nepřijde.

¹⁸² KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 117.

černých košil takovou kontrolu jako dříve a dá se předpokládat, že o většině útoků ani nevěděl, a proto ani nemohl řádně zakročit.

Jednání komplikovaly mimo jiné i atentáty.¹⁸³ V roce 1926 v Bologni¹⁸⁴ a Římě byly neúspěšně spáchány atentáty na předsedu vlády Mussoliniho a v roce 1928 byl dokonce spáchán neúspěšný atentát na prostředníka Svatého stolce a Mussoliniho, Tacchi Venturiho.¹⁸⁵ Přestože žádný z atentátů nebyl úspěšný, následná rekonvalescence zúčastněných a vyšetřování ze strany policejních orgánů jednání na nějakou dobu přerušila.

3.6 Jednání v roce 1928

V roce 1928 už byla jednání v tak pokročilé fázi, že se začínalo jednat o podobě nového Městského státu Vatikán, jeho územním vymezením a jeho rozloze. Obě strany se dohodly, že se nový útvar bude rozkládat na přibližně sto akrech¹⁸⁶ v oblasti Vatikánu. Svatý stolec si ještě nárokoval přílehlý vrch Janikul a vilu Pamphili s jejími rozsáhlými zahradami vzdálenou čtyři kilometry od Vatikánu.¹⁸⁷ O tom byl ale informován král Viktor Emanuel III. a kategoricky to odmítl.¹⁸⁸ Dokonce sdělil, že má o celém vyjednávání pochybnosti a je možné, že výsledné dohody ani nepodepíše. Papež už nechtěl uzavření dohod nijak ohrozit ani oddálit, a proto upustil od svých dalších nároků. Papež se domníval, že pokud vyjde vstříc králi a sleví ze svých územních nároků, bude si moci vymínit více výhod v připravovaném konkordátu.¹⁸⁹

V srpnu roku 1928 již byla vyhotoveny první návrhy konkordátu a smlouvy o vzniku samostatného Městského státu Vatikán. Zbývalo dořešit finanční vyrovnání Svatého stolce s Italským královstvím.¹⁹⁰

¹⁸³ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 64 a následující.

¹⁸⁴ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 211.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 107.

¹⁸⁶ Sto akrů je přibližně 40,5 hektarů.

¹⁸⁷ VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašismu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: *Studia Theologica*. Teologický časopis Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. s. 202.

¹⁸⁸ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 43.

¹⁸⁹ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: *ACADEMIA.EDU*. s. 6.

¹⁹⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 60.

Největším problémem se opět ukázala být Katolická akce, konkrétně se vedly spory o budoucnosti jejích mládežnických organizacích. Papež také dále požadoval, aby exkomunikovaní kněží nemohli pracovat ve veřejných funkcích, čemuž se Mussolini dlouho bránil, a proto se jednání protáhla až do roku 1929.¹⁹¹

Dne 22. listopadu 1928 pověřil samotný italský král Viktor Emanuel III. Mussoliniho, aby započal již oficiální schůzky, které povedou co nejdříve k uzavření Lateránských smluv.¹⁹²

3.7 Rok 1929

Dne 4. ledna 1929 zemřel právník, který v jednáních zastupoval italskou vládu, Domenico Barone. Jeho funkci převzal sám Mussolini a až do podpisu Lateránských smluv jednal s právníkem Svatého stolce Francescem Pacellim osobně. Pacelli si spolupráci s Mussolinim velmi pochvaloval, protože Mussolini znal každé ustanovení Lateránských smluv a byl velmi podrobně informován o vyjednávacím procesu posledních let.¹⁹³ Poslední schůzky měly charakter finalizací, proto se jich účastnili i další právníci, a také tehdejší ministr spravedlnosti Alfredo Rocco.

Mussolini na dokončení a podpis Lateránských smluv velmi spěchal,¹⁹⁴ protože se v roce 1929 měly konat další parlamentní volby a jemu se významná historická událost, jakou podpis Lateránských smluv zcela určitě byl, velmi hodila.¹⁹⁵ Nadto jeho stranu podpořil i samotný papež, když vyzval v tisku všechny katolíky, aby pro fašistickou stranu hlasovali.¹⁹⁶ Vzhledem k tomu, že 99 % italského obyvatelstva byli také katolíci, jednalo se o obrovskou podporu.¹⁹⁷

Na začátku února 1929 byla kardinálem Gasparrim poprvé o tajných schůzkách informována většina církevních představitelů včetně velvyslanců Svatého stolce.¹⁹⁸

¹⁹¹ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 44.

¹⁹² DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929. s. 5.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 91.

¹⁹⁵ PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004. s. 138.

¹⁹⁶ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 57.

¹⁹⁷ ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 15.

¹⁹⁸ Při tomto setkání byl informován i československý vyslanec u Svatého stolce Vladimír Radimský, který zprávu o blížícím se uzavření Lateránských smluv předal téhož dne do Československa.

Samotný text Lateránských smluv si ale mohli přečíst až v den jejich podpisu. Mussolini nedlouho poté sám informoval všechny italské diplomaty o tom, že v dohledné době bude uzavřena smlouva, která vstoupí do historie.¹⁹⁹ Zprávy se začaly rychle šířit a tisk po celém světě nepsal o ničem jiném.

Na Lateránských smlouvách se usilovně pracovalo až do posledních dnů před jejich podpisem. Ještě 9. února 1929 ve večerních hodinách kompletoval Francesco Pacelli s Mussolinim poslední detaily.

3.8 Podpis Lateránských smluv

Dne 11. února 1929 brzy ráno byly papežovi předloženy čerstvě vytisknuté Lateránské smlouvy. Po důkladném přečtení jejich znění papež schválil a požehnal přítomnému státnímu sekretáři Pietru Gasparriho a jeho náměstkovi monsignorovi Borgonginimu-Ducovi. S papežovým požehnáním se oba muži odebrali na cestu do Lateránského paláce.

Slavnostní podpis Lateránských smluv se odehrál v sále papežů Lateránského paláce přesně v pravé poledne. Místo nebylo zvoleno náhodně, protože Lateránský palác stojí přímo vedle Lateránské baziliky, která byla po staletí oficiálním sídlem papežů. Od roku 1870, kdy vstoupilo italské vojsko do Říma, do ní žádný papež nevstoupil.²⁰⁰

Slavnostního podpisu Lateránských smluv se účastnili kromě státního sekretáře Pietra Gasparriho a jeho náměstka monsignora Borgonginiho-Ducy samozřejmě také předseda italské vlády Benito Mussolini se svým náměstkem Francescem Giuntou, náměstek ministra zahraničí Dino Grandi, ministr spravedlnosti Alfredo Rocco a samozřejmě také Francesco Pacelli, který se na jejich textu podílel od úplného začátku a další právníci. Veřejnost (kromě fotografů) byla vyloučena z obavy případných útoků.²⁰¹

Samotné Lateránské smlouvy podepsali pouze státní sekretář Pietro Gasparri jako zástupce Svatého stolce a italský premiér Benito Mussolini za italskou vládu.²⁰² Po slavnostním podpisu vyšli oba muži ven z paláce, kde je přivítal obrovský dav, který provolával slávu jak papeži, tak Mussolinimu.

¹⁹⁹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 119.

²⁰⁰ Tamtéž. s. 121.

²⁰¹ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 6.

²⁰² ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 8.

Den poté, 12. února 1929 papež Pius XI. odsloužil v bazilice sv. Petra slavnostní mši. Shodou náhod se jednalo v ten den o sedmileté výročí jeho korunovace papežem. Na vládních budovách byly vyvěšeny papežské standarty a na Svatopetrském náměstí se shromáždil obrovský dav lidí, kteří nadšeně vítali papeže Pia XI., když jim pokynul z balkonu. Napříč celou Itálií vyzváněly zvony z kostelů a celá Itálie a s ní i celý svět oslavoval konec i začátek jedné éry.

4 Lateránské smlouvy z roku 1929

Lateránské smlouvy tvoří systém celkem třech samostatných smluv, které byly podepsány dne 11. 2. 1929 a ratifikovány dne 7. 7. 1929.²⁰³

První smlouva ukončila římskou otázku jednou provždy a týká se vzniku nového Městského státu Vatikán²⁰⁴ jako svrchovaného území pod nadvládou papeže.²⁰⁵ Byly vytyčeny hranice nového městského státu a upraveno postavení papeže, kardinálů a příslušníků diplomacie. Také bylo římskokatolické náboženství prohlášeno jediným státním náboženstvím, došlo k mezinárodnímu uznání Svatého stolce a v neposlední řadě se smlouva zabývá i infrastrukturou v Městském státě Vatikán, který je státem *sui generis*.²⁰⁶

Druhá smlouva se zabývá finančním vypořádáním Svatého stolce a Italského království, v důsledku obsazení a zániku Papežského státu, který tak přišel o významné zdroje příjmů na dalších téměř šedesát let.

Poslední smlouvou je konkordát²⁰⁷ mezi Svatým stolicem a Italským královstvím, který upravuje jejich vzájemné vztahy.²⁰⁸ Konkordát upravuje například vztah mezi civilním a církevním sňatkem, které katolické svátky budou i svátky státními, nebo je zde upraveno svobodné působení Katolické akce, která byla předmětem mnoha sporů.²⁰⁹

4.1 První smlouva o vzniku Městského státu Vatikán²¹⁰

V preambuli vyjádřili jak Itálie, tak Svatý stolec, že je žádoucí odstranit všechny důvody vzájemných neshod, které mezi nimi existují a dospět ke konečnému urovnání vzájemných vztahů, které bude v souladu se spravedlností a důstojností obou stran.

²⁰³ BARKER, J. Craig, GRANT, John P. *Encyclopaedic Dictionary of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009. s. 335.

²⁰⁴ Italsky *Lo Stato della Città del Vaticano*.

²⁰⁵ TRETERA, J. R., HORÁK, Z., *Církevní právo*. Praha: Leges, 2016. s. 123.

²⁰⁶ DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929. s. 27.

²⁰⁷ Konkordát je unikátní dvoustranná smlouva mezi Svatým stolicem a suverénním státem, která upravuje jejich vzájemné vztahy s ohledem na problematiku ustanovení. RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945*. London: Hodder and Stoughton, 1973. s. 39.

²⁰⁸ KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981. s. 2.

²⁰⁹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 121.

²¹⁰ Přeloženo z anglického znění Lateránských smluv dostupného zde: <https://www.uniset.ca/nold/latran.htm> autorkou diplomové práce podle moderního spisovného a srozumitelného jazyka.

Urovnání těchto vztahů trvale zajistí Svatému stolci postavení de facto i de iure, které mu zaručí naprostou nezávislost pro plnění jeho vznešeného poslání ve světě a dovolí mu považovat římskou otázku, která vznikla v roce 1870 připojením Říma k Italskému království za vlády dynastie Savojských, za definitivně a neodvolatelně vyřešenou.

K tomu, aby byla zajištěna absolutní a viditelná nezávislost Svatého stolce je nutné, aby byla také zaručena jeho nezpochybnitelná svrchovanost v mezinárodních záležitostech. Aby toho bylo dosaženo, je nezbytné vytvořit za zvláštních podmínek Městský stát Vatikán, a uznat nad ním plné vlastnictví, výlučné a absolutní panství a svrchovanou jurisdikci Svatého stolce.

Na uzavření této smlouvy se dohodli papež Pius XI. a italský král Viktor Emanuel III., přičemž jmenovali dva své zmocněnce pověřené k podpisu smlouvy, a to státního tajemníka kardinála Pietra Gasparriho a předsedu italské vlády Benita Mussoliniho, kteří se po výměně svých plných mocí, dohodli na 26 níže uvedených člancích.

První smlouva obsahuje celkem tři přílohy. V těchto přílohách jsou geografické plánky území, které tvoří Městský stát Vatikán, včetně jeho vyznačených hranic. Dále jsou zde vyznačená území, která požívají extraterritoriální status, a která jsou výlučně ve vlastnictví Svatého stolce, a také území, která nepožívají extraterritoriální status, ale týkají se jich výjimky, například jsou vyňaty z daňového režimu nebo z vyvlastňovacího řízení.²¹¹

4.1.1 Článek 1 – státní náboženství

Itálie uznává a potvrzuje zásadu stanovenou v prvním článku italské ústavy ze dne 4. března 1848, která stanovila, že římskokatolické náboženství je jediným státním náboženstvím.²¹²

²¹¹ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 2.

²¹² První článek tedy navazuje na Albertinský statut z roku 1848, který stanovil, že římskokatolické náboženství je jediným státním náboženstvím.

4.1.2 Článek 2 – mezinárodní uznání

Itálie uznává svrchovanost Svatého stolce v mezinárodních záležitostech jako přirozený atribut v souladu se svými tradicemi a požadavky svého poslání ve světě.²¹³

4.1.3 Článek 3 – svrchovanost a vlastnictví Městského státu Vatikán

Itálie uznává plné vlastnictví, výlučné panství, svrchovanou moc a jurisdikci Svatého stolce nad Městským státem Vatikán v jeho současném složení, spolu se vším jeho příslušenstvím a majetkem, čímž vzniká Městský stát Vatikán, a to pro zvláštní účely a za podmínek uvedených níže. Hranice Městského státu Vatikán jsou stanoveny na mapě, která je přílohou č. 1 této smlouvy.

Svatopetrské náměstí, které je součástí Městského státu Vatikán, bude nadále přístupné veřejnosti a bude podléhat dohledu italských úřadů, jejichž pravomoci přestanou působit u paty schodů vedoucích k bazilice sv. Petra, která ale bude nadále také sloužit k veřejným bohoslužbám. Italské úřady se zdrží vstupu na schody baziliky sv. Petra, pokud o to nebudou požádány příslušnými orgány.

Pokud by Svatý stolec považoval za nutné dočasně zakázat veřejnosti volný přístup na Svato-petrské náměstí za účelem zvláštních obřadů, budou se italské úřady zdržovat až za vnější linií Berniniho kolonády a jejího pokračování, pokud nebudou požádány o něco jiného.

4.1.4 Článek 4 a 5 – opatření před účinností Lateránských smluv

Jakýkoli zásah ze strany italské vlády, nebo jakékoli jiné autority do svrchovanosti a jurisdikce, které náleží Městskému státu Vatikán je zakázána.

K provedení ustanovení předchozího odstavce před účinností tohoto dokumentu, bude italská vláda dbát na to, aby území tvořící Městský stát Vatikán nebylo zatíženo žádnými poplatky a aby se v něm nevyskytovaly neoprávněné osoby. Svatý stolec ohradí své hranice tak, aby byl přístup do Městského státu Vatikán uzavřen s výjimkou Svato-petrského náměstí.

²¹³ Tento článek je pro Svatý stolec velmi důležitý, protože v podstatě potvrdil mezinárodní suverenitu Svatého stolce, která vychází z jeho tradic působení na mezinárodním poli, a tedy potvrzení kontinuity Svatého stolce s papežským státem jako mezinárodního subjektu. HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 286.

Budovy, které se nachází na území Městského státu Vatikán a patří náboženským institucím nebo orgánům, budou podléhat přímé domluvě mezi Svatým stolcem a příslušnými orgány, které je mají ve vlastnictví. Italská vláda se na domluvě nebude nijak podílet.

4.1.5 Článek 6 a 7 - infrastruktura

Itálie zajistí prostřednictvím vhodných dohod uzavřených se zúčastněnými stranami, aby bylo Městskému státu Vatikán plně zajištěno dostatečné zásobování vodou. Itálie dále zajistí spojení se státními železnicemi vybudováním železniční stanice na území Městského státu Vatikán, na místě znázorněném na přiložené mapě, a povolí provoz železničních vozů patřících Městskému státu Vatikán na italských železnicích. Dále zajistí přímé spojení s ostatními státy prostřednictvím telegrafních, telefonních, bezdrátových, rozhlasových a poštovních služeb. Stejně tak zajistí koordinaci všech ostatních veřejných služeb.

Veškeré náklady spojené s výše uvedenými opatřeními uhradí italský stát ve lhůtě jednoho roku od vstupu této smlouvy v platnost.

Svatý stolec na vlastní náklady zajistí stávající přístupové cesty do Městského státu Vatikán a ty další, které bude považovat za nutné v budoucnu zřídit. Mezi Svatým stolcem a Itálií budou následně uzavřeny dohody o pohybu pozemních vozidel a letadel patřících Městskému státu Vatikán na italském území i nad ním.

Italská vláda se zavazuje zakázat na území obklopujícím Městský stát Vatikán výstavbu jakýchkoli nových budov, které by na něj mohly mít výhled, a za stejným účelem zajistí částečnou demolici podobných budov, které již stojí v blízkosti Porta Cavalleggeri a podél Via Aurelia a Viale Vaticano.

V souladu s ustanoveními mezinárodního práva bude zakázáno, aby nad územím Městského státu Vatikán létala letadla jakéhokoli druhu.

Na náměstí Piazza Rusticucci a na plochách přiléhajících ke kolonádě, na které se nevztahuje exterritorialita uvedená v článku 15 tohoto dokumentu, budou veškeré stavební úpravy nebo výstavba ulic prováděny pouze na základě vzájemného souhlasu Itálie a Svatého stolce.

4.1.6 Článek 8 – postavení papeže

Vzhledem k tomu, že osoba papeže je posvátná a nedotknutelná, Itálie prohlašuje, že jakýkoli pokus o útok proti jeho osobě nebo jakékoli podněcování k takovému pokusu se trestá stejnými tresty jako všechny podobné pokusy a podněcování ke stejnému činu proti osobě krále.

Veškeré urážky nebo veřejné urážky spáchané na italském území proti osobě papeže, ať už prostřednictvím projevů, činů nebo písemností, se trestají stejně jako urážky a podněcování k urážkám proti osobě krále.

4.1.7 Článek 9 – občanství a trvalý pobyt

V souladu s ustanoveními mezinárodního práva podléhají všechny osoby s trvalým pobytem na území Městského státu Vatikán svrchovanosti Svatého stolce. Trvalý pobyt nezaniká z důvodu pouhého dočasného pobytu na jiném místě, který není doprovázen ztrátou trvalého pobytu v Městském státu Vatikán nebo jinými okolnostmi prokazujícími, že trvalý pobyt byl opuštěn.

Pokud u osob uvedených v předchozím odstavci dojde k zániku příslušnosti k svrchovanosti Svatého stolce, ale podle ustanovení italského práva nejsou považovány za osoby s jiným občanstvím, budou nadále považovány za italské státní příslušníky.

Na osoby podléhající svrchovanosti Svatého stolce se vztahují na území Italského království ustanovení italského práva, a to i v takových záležitostech, v nichž je třeba dodržovat osobní právo (pokud se na ně nevztahují předpisy Svatého stolce), a v případě osob cizí státní příslušnosti právní předpisy státu, jehož jsou občany.

4.1.8 Článek 10 – příslušníci Svatého stolce

Církevní hodnostáři a osoby patřící k papežskému dvoru, které budou uvedeny v seznamu schváleném smluvními stranami, budou vždy a v každém případě, i když nejsou občany Vatikánu, pokud jde o Itálii, osvobozeni od vojenské služby, od služby v porotě a od jakékoli jiné služby osobní povahy.

Toto ustanovení se vztahuje rovněž na řádné úředníky, jejichž služby považuje Svatý stolec za nezbytné, pokud jsou u něj trvale zaměstnáni a pobírají stálý plat, nebo jsou zaměstnáni v odděleních či úřadech uvedených v článcích 13, 14, 15 a 16 tohoto dokumentu a mají bydliště mimo Městský stát Vatikán. Jména těchto úředníků budou

uvedena v dalším seznamu, který bude vypracován a schválen, jak je uvedeno výše, a který bude Svatý stolec každoročně aktualizovat.

Církevní hodnostáři, jejichž povinností bude podílet se mimo Městský stát Vatikán na provádění nařízení Svatého stolce, nebudou vystaveni žádným překážkám, vyšetřování nebo obtěžování ze strany italských úřadů.

Všichni cizinci, kteří jsou oficiálně zaměstnaní u Svatého stolce, požívají stejných osobních práv jako všichni italské občany v souladu se zákony Italského království.

4.1.9 Článek 11 – vynětí ústředních orgánů katolické církve

Všechny ústřední orgány katolické církve jsou osvobozeny od jakýchkoli zásahů ze strany italského státu, s výjimkou případů, které stanoví italské zákony, pokud jde o nabytí majetku ze strany *corpi morali* (uznaných veřejných orgánů) a pokud jde o převod nemovitostí.

4.1.10 Článek 12 – diplomatická práva

Itálie přiznává Svatému stolci aktivní i pasivní legační právo, tedy vysílat i přijímat velvyslance, podle všeobecných pravidel mezinárodního práva. Zástupci států, akreditovaní cizími vládami u Svatého stolce požívají na území Italského království nadále všechny výsady imunity, kterou požívají diplomatictí zástupci podle mezinárodního práva, a jejich sídlo může být nadále na italském území a zároveň požívat imunity, která jim náleží podle mezinárodního práva, a to i v případě, že jejich stát nemá s Itálií diplomatické styky.

Itálie se zavazuje ve všech případech umožnit svobodu písemného styku Svatému stolci se všemi státy, včetně válčících, jakož i volný přístup biskupů z celého světa ke Svatému stolci.

Smluvní strany se zavazují navázat normální vzájemné diplomatické vztahy zvolením italského velvyslance u Svatého stolce a papežského nuncia v Itálii, který bude doyenem diplomatického sboru, v souladu s běžnou praxí uznanou aktem Vídeňského kongresu z 9. června 1815. V důsledku takto uznané svrchovanosti, aniž by byla dotčena ustanovení článku 19 tohoto dokumentu, budou diplomaté akreditovaní u Svatého stolce a diplomatictí kurýři vyslaní jménem papeže požívat na italském území i v době války stejného zacházení, jakého požívají diplomatické osoby a kurýři jiných cizích vlád podle ustanovení mezinárodního práva.

4.1.11 Článek 13 až 16 – územní vymezení

Itálie uznává plné vlastnictví Svatého stolce nad papežskými bazilikami sv. Jana Lateránského,²¹⁴ Panny Marie Sněžné²¹⁵ a svatého Pavla za hradbami²¹⁶ s jejich přílehlými budovami. Stát převádí Svatému stolci bezplatnou správu a řízení uvedené baziliky svatého Pavla za hradbami a jejího přidruženého kláštera, přičemž bude Svatému stolci rovněž odvádět veškeré peněžní prostředky představující částky, které jsou pro tento kostel každoročně vyčleněny z rozpočtu ministerstva školství. Rovněž se ujednává, že Svatý stolec zůstane absolutním vlastníkem kostela sv. Callista,²¹⁷ přiléhající k Bazilice Panny Marie v Trastevere.²¹⁸

Itálie uznává plné vlastnictví Svatého stolce k papežskému paláci v Castel Gandolfo se všemi jeho pozemky, příslušenstvím a náležitostmi, které jsou již v držení Svatého stolce, a Itálie se rovněž zavazuje předat do šesti měsíců od vstupu této smlouvy v platnost vilu Barberini v Castel Gandolfo se všemi pozemky, příslušenstvím a náležitostmi.

Za účelem doplnění nemovitostí na severní straně pahorku Janiculum, které patří Posvátné kongregaci Propaganda Fide a dalším církevním institucím a které směřují k vatikánským palácům, se stát zavazuje převést na Svatý stolec nebo na jiné orgány, které k tomu určí, všechny nemovitosti, které v této oblasti patří státu nebo třetím osobám. Nemovitosti patřící zmíněné kongregaci a dalším institucím a ty, které mají být převedeny, jsou vyznačeny na mapě, která tvoří přílohu této smlouvy.²¹⁹

Itálie dále převede na Svatý stolec jako své úplné a absolutní vlastnictví budov kláštera v Římě připojené k bazilice dei Santi XII Apostoli a k bazilice Sant'Andrea della Valle a kostelu San Carlo ai Catinari se všemi jejich přístavbami a příslušenstvím a předá je vyklizené do jednoho roku po vstupu této smlouvy v platnost.

Majetek uvedený v článku 13 této smlouvy a v odstavcích 1 a 2 článku 14, jakož i paláce della Dataria, della Cancelleria, Posvátné kongregace Propaganda Fide na náměstí Piazza di Spagna, palác del Sant'Uffizio s příslušenstvím, a paláce dei Convertendi (nyní Kongregace pro východní církve) na Piazza Scossacavalli, del Vicariato a všechny ostatní budovy, v nichž si Svatý stolec bude dodatečně přát zřídit další úřady a oddělení, ačkoli

²¹⁴ San Giovanni in Laterano.

²¹⁵ Santa Maria Maggiore.

²¹⁶ Basilica di San Paolo fuori le mura.

²¹⁷ Chiesa di San Callisto.

²¹⁸ Basilica di Santa Maria di Trastevere.

²¹⁹ Příloha č. 2

tyto budovy tvoří součást území patřícího italskému státu, požívají imunity, kterou mezinárodní právo přiznává sídlům diplomatických zástupců cizích států. Podobná imunita se vztahuje i na všechny ostatní kostely (i když se nacházejí mimo Řím) po dobu, kdy se papež účastní náboženských obřadů v nich konaných, aniž by tyto kostely byly přístupné veřejnosti.

Majetek zmíněný v předchozích třech článcích, jakož i majetek, který slouží jako sídlo následujících papežských institucí - Gregoriánské univerzity, Biblického, Orientálního a Archeologického institutu, Ruského semináře, Lombardské koleje, dvou paláců svatého Apolináře a Domu odpočinku duchovenstva zasvěceného sv. Janu a Pavlu - nebudou nikdy zpoplatněny ani vyvlastněny z důvodů veřejné prospěšnosti, s výjimkou předchozí dohody se Svatým stolcem, a budou osvobozeny od jakýchkoli příspěvků nebo daní, ať už řádných nebo mimořádných, splatných státu nebo jinému orgánu.

Svatému stolci je dovoleno nakládat se všemi budovami výše uvedenými nebo zmíněnými v předchozích třech článcích, jak uzná za vhodné, aniž by k tomu potřeboval povolení nebo souhlas italského vládního, provinčního nebo komunálního orgánu, přičemž tyto orgány se mohou v tomto ohledu plně spoléhat na hluboké umělecké tradice katolické církve.

4.1.12 Článek 17 – plnění osvobozená od příspěvku nebo daní

Plnění jakékoli povahy vyplácené Svatým stolcem nebo jinými ústředními orgány katolické církve a orgány přímo spravovanými Svatým stolcem v Římě nebo mimo Řím hodnostářům zaměstnaným a placeným, (ať už trvale nebo ne) jsou od 1. ledna 1929 osvobozeny od jakéhokoli příspěvku nebo daně, ať už jsou vypláceny státu nebo jinému orgánu.

4.1.13 Článek 18 – umělecké a vědecké památky

Umělecké a vědecké památky nacházející se na území Městského státu Vatikán a v Lateránském paláci, zůstanou přístupné vědcům a návštěvníkům, avšak Svatý stolec bude mít možnost regulovat vstup veřejnosti k těmto památkám.

4.1.14 Článek 19 – průchod diplomatů přes italské území

Diplomatům a vyslancům Svatého stolce, jakož i diplomatům a vyslancům cizích vlád pověřených u Svatého stolce a církevním hodnostářům, kteří přijíždějí ze zahraničí a

cestují do Městského státu Vatikán, bude umožněn volný vstup přes italské území bez formalit, pokud budou mít pasy států, z nichž přicházejí, řádně opatřené vízem papežského zástupce v zahraničí.

4.1.15 Článek 20 – průjezd zboží

Zboží dovážené ze zahraničí do míst nacházejících se na území Městského státu Vatikán nebo pro instituce a úřady Svatého stolce mimo jeho hranice, má vždy povolen průjezd přes italské území (z kterékoli části italských hranic a také z kterékoli námořního přístavu Italského království) bez placení jakýchkoli celních poplatků nebo daní.

4.1.16 Článek 21 – postavení kardinálů

Všichni kardinálové budou v Itálii požívat veškerých poct, které náleží princům královského rodu. Kardinálové, kteří mohou pobývat v Římě mimo Městský stát Vatikán, jsou pro všechny účely považováni za jeho občany.

V případě uvolnění úřadu Svatého stolce učiní Itálie zvláštní opatření pro volný průjezd a přístup kardinálů přes italské území do Městského státu Vatikán a zajistí, aby jejich osobní svoboda nebyla narušena nebo omezena.

Itálie rovněž přijme na svém území obklopujícím Městský stát Vatikán veškerá nezbytná opatření, aby zabránila spáchání jakéhokoli činu, který by mohl jakýmkoli způsobem narušit zasedání konkláve.

Stejná ustanovení platí pro konkláve konané za hranicemi Městského státu Vatikán a pro sněmy, jimž předsedá papež nebo jeho zástupci, a s ohledem na všechny biskupy, kteří jsou k účasti na nich povoláni.

4.1.17 Článek 22 – protiprávní činy na území Městského státu Vatikán

Na žádost Svatého stolce nebo jeho zástupce, který může být jmenován pro jednotlivé případy nebo trvale, zajistí Itálie v rámci svého území potrestání protiprávních činů spáchaných na území Městského státu Vatikán, s výjimkou případů, kdy se pachatel protiprávního činu uchýlí na italské území; v takovém případě se proti němu okamžitě zahájí řízení podle ustanovení italských zákonů.

Svatý stolec předá italskému státu všechny osoby, které se případně uchýlily na území Městského státu Vatikán, pokud jsou obviněny z činů spáchaných na italském území, které jsou podle práva obou států považovány za protiprávní.

Stejná ustanovení platí pro osoby obviněné z protiprávních činů, které se mohly ukrýt v budovách požívajících imunity v souladu s ustanoveními článku 15 tohoto dokumentu, s výjimkou případů, kdy osoby, které mají v těchto budovách pravomoc, raději požádají příslušníky italských policejních sil, aby vstoupili a zatkli tyto osoby.

4.1.18 Článek 23 – výkon rozsudků

V Italském království se pro výkon rozsudků, které byly vyneseny soudy Městského státu Vatikán, použijí ustanovení mezinárodního práva.

Všechny rozsudky a opatření církevních orgánů, které byly úředně sděleny civilním orgánům, týkající se církevních nebo řeholních osob a duchovních nebo disciplinárních záležitostí, mají bez dalších formalit právní účinek v Itálii i pro všechny civilní účely.

4.1.19 Článek 24 – nevměšování se do mezinárodních konfliktů

Pokud jde o svrchovanost, která mu náleží i v mezinárodních záležitostech, Svátý stolec prohlašuje, že si nepřeje účastnit se a nebude se účastnit žádného světského soupeření mezi jinými státy ani žádných mezinárodních kongresů svolaných k urovnání takových záležitostí, s výjimkou případů, kdy se tyto strany vzájemně obrátí na mírovou misi Svatého stolce, která si v každém případě vyhrazuje právo vykonávat svou morální a duchovní moc. Městský stát Vatikán bude proto vždy a za všech okolností považován za neutrální a nedotknutelné území.

4.1.20 Článek 25 – finanční smlouva

Vypořádání pohledávek Svatého stolce vůči Italskému království je obsaženo ve zvláštní úmluvě, sepsané níže a připojené k této smlouvě. Tato úmluva tvoří přílohu č. 4 této smlouvy a je její nedílnou součástí.

4.1.21 Článek 26 – ukončení římské otázky a zrušení Zákona o zárukách

Svatý stolec se domnívá, že dnes podepsané smlouvy mu poskytují dostatečnou záruku, že mu spolu s potřebnou svobodou a nezávislostí zajistí pastorační správu římské

diecéze a katolické církve v celé Itálii a na celém světě, a prohlašuje, že římská otázka je definitivně a neodvolatelně vyřešena, a tudíž ukončena, a uznává Italské království pod vládou dynastie Savojského rodu s Římem jako hlavním městem italského státu.

Itálie ze své strany uznává Městský stát Vatikán pod svrchovaností papeže. Zákon č. 214 ze dne 13. května roku 1871²²⁰ a všechny ostatní předpisy, které jsou v rozporu s touto smlouvou, se tímto ruší.

4.1.22 Článek 27

Tato smlouva bude do čtyř měsíců po jejím podpisu předložena k ratifikaci papeži a italskému králi a vstoupí v platnost, jakmile dojde k vzájemné výměně ratifikačních listin.

4.2 Druhá smlouva o finančním odškodnění Svatého stolce

V roce 1870 činilo zadlužení Papežského státu přes 20 milionů lir, proto se o obsazení Papežského státu italským vojskem někdy mluví z finančního hlediska jako o „výhodné porážce.“²²¹ Ekonomická situace Svatého stolce tak byla od roku 1871 bezúspěšná. Již papež Pius IX. prohlásil, že je sice neomylný, ale také na mizině.²²²

Před rokem 1871 se Papežský stát finančně vyčerpal při mnoha válkách, kterých se účastnil, a jeho zánikem dluhy Svatého stolce nezmizely. Nadto přišel o většinu svého území, a tudíž i svého příjmu, a navíc ještě odmítl rentu, která mu byla nabídnuta Zákonem o zárukách z roku 1871. Až do roku 1929 byl provoz Svatého stolce financován pouze z Petrova groše a z mnohých půjček a úvěrů. Proto byl při vyjednávání Lateránských smluv kladen velký důraz i na finanční vyrovnání, protože se zvyšujícími se náklady byl provoz Svatého stolce dlouhodobě neudržitelný.²²³

Smlouva o finančním odškodnění Svatého stolce je nejkratší ze tří smluv a skládá se z preambule a ze tří článků. Jejím smyslem je upravit finanční vypořádání, které obdrží Svatý stolec jako kompenzaci za ztrátu příjmů plynoucí z Papežského státu před rokem

²²⁰ Zákon o zárukách.

²²¹ POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 39.

²²² GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994. s. 243.

²²³ POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 138.

1871, výměnou za to, že se zřekne veškerých pohledávek, které by mohl uplatnit v budoucnu.

V preambuli je stanoveno, že v důsledku uzavření smlouvy, která definitivně uzavřela římskou otázku (tedy smlouva první), je uzavírána tato zvláštní smlouva, která upraví finanční vztahy mezi Itálií a Svatým stolicem a která je nedílnou součástí smlouvy první. Dále je v preambuli vyjádřeno, že papež požaduje peněžité odškodnění částečně v hotovosti a částečně v dluhopisech vzhledem k obrovské škodě, kterou utrpěl Svatý stolec ztrátou Papežského státu v roce 1871, ale také vzhledem k stále rostoucím potřebám církve. Jeho žádost je omezena jen na to nejnutnější, vědom si finanční a hospodářské situace Itálie v důsledku 1. sv. války a celková částka, kterou papež požaduje je daleko nižší než ta, kterou by Svatý stolec získal, pokud by přijal Zákon o zárukách z 13. 5. 1871.²²⁴ Italský stát oceňuje papežovu starost a ohleduplnost a cítí se povinen vyhovět jeho žádosti.²²⁵

První článek stanoví, že Itálie zaplatí Svatému stolci částku 750 000 000 italských lir a současně mu postoupí italské pětiprocentní dluhopisy se splatností 30. června v nominální hodnotě 1 000 000 italských lir. K předání výše uvedeného finančního vyrovnání dojde při ratifikaci této smlouvy.

Druhý článek stanoví, že Svatý stolec výše uvedené peněžní vyrovnání přijme jako definitivní vyřešení finančních vztahů s Itálií v důsledku událostí roku 1870 a nebude už nikdy v budoucnu požadovat jiná plnění.

Poslední článek stanoví, že veškeré úkony, které jsou nezbytné k provedení této smlouvy (a také ostatních dvou smluv) jsou osvobozeny od všech forem zdanění.

Šek na sjednanou částku 750 000 000 italských lir byl předán papežovu zmocněnci ve finančních záležitostech profesoru Bernardinu Nogarovi po slavnostním podpisu ratifikace Lateránských smluv.²²⁶ Peníze byly poté investovány do italských vládních dluhopisů a francouzských a maďarských železnic.²²⁷ Velká část peněz byla dále

²²⁴ Italské království se zavázalo vyplácet Svatému stolci roční rentu ve výši 3 225 000 lir, ale papež tento zákon nikdy nepřijal.

²²⁵ Svatý stolec při jednáních o Lateránských smlouvách původně požadoval až dvě miliardy italských lir. POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 139.

²²⁶ MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 97.

²²⁷ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 309.

investována a rozvrstvána do nejrůznějších fondů a komodit po celém světě, což zajistilo finanční životaschopnost Svatého stolce v následujících letech až do dnes.²²⁸

4.3 Třetí smlouva – Konkordát mezi Itálií a katolickou církví

V preambuli konkordátu je uvedeno, že vzhledem k tomu, že byla podepsána smlouva o konečném vyřešení římské otázky, byl také uzavřen konkordát, který upravuje církevní a náboženské poměry v Itálii. Vznik konkordátu je tedy přímo závisle navázán na první smlouvu, která potvrdila ukončení římské otázky a přiznala Svatému stolci suverenitu, díky níž mohl uzavřít dvoustrannou smlouvu mezi ním a Italským královstvím – konkordát.

S ohledem na rozsáhlost konkordátu, budou dále vybrány a popsány pouze nejdůležitější články.

4.3.1 Článek 1 – svobodný výkon církevní moci

Itálie v návaznosti na článek 1 Smlouvy o vzniku Městského státu Vatikánu, zajišťuje katolické církvi svobodný výkon její duchovní moci, svobodný a veřejný výkon bohoslužeb a pravomoc v církevních záležitostech v souladu s normou této konkordátní smlouvy, a pokud k tomu dojde, poskytuje církevním osobám pro potřeby jejich duchovní služby ochranu ze strany své autority.

S ohledem na posvátný charakter Věčného města, Svatého stolce, svrchovaného papeže, centra katolického světa a poutního místa, bude italská vláda dbát na to, aby v Římě bránila všemu, co by mohlo být v rozporu s jeho zmíněným charakterem.

4.3.2 Článek 5 – zaměstnávání církevních hodnostářů

Žádný církevní hodnostář nesmí být zaměstnán nebo zůstat v pracovním poměru na úřadě italského státu nebo na něm závislém veřejném subjektu bez povolení od diecézního biskupa. Zrušení povolení zbavuje církevního hodnostáře možnosti pokračovat ve výkonu zaměstnání nebo úřadu, který přijal.

²²⁸ POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. s. 148–149 a 215 a následující.

V žádném případě nemohou být odpadlí²²⁹ kněží nebo kněží, na které se vztahuje cenzura, jmenováni nebo pokračovat ve funkci učitele, zastávat úřad nebo být zaměstnáni jako úředníci tam, kde jsou v bezprostředním styku s veřejností.

4.3.3 Článek 7 – povinnost mlčenlivosti církevních hodnostářů

Soudci nebo jiné orgány nemohou žádat církevní hodnostáře, aby poskytovali informace o osobách nebo záležitostech, o kterých se dozvěděli z výkonu své duchovní služby.

4.3.4 Článek 11 – církevní svátky

Stát uznává následující církevní svátky: všechny neděle, Nový rok, Zjevení Páně (6. ledna),²³⁰ sv. Josefa (19. března), Nanebevstoupení Páně, Božího Těla, sv. Petra a Pavla (29. června), Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), Všech svatých (1. listopadu), Neposkvrněného početí Panny Marie (8. prosince) a boží Hod vánoční (25. prosince).

4.3.5 Článek 12 – modlitba za krále

Každou neděli, a také o svátcích se má v kapitulních kostelích konat veřejná slavnostní modlitba za krále a italský stát.

4.3.6 Článek 34 – manželství

Itálie uznává občanskoprávní účinky svátosti manželství uzavřeného podle kanonického práva.²³¹ Ohlášky manželství²³² budou provedeny ve farnosti, ale také na obecním úřadu.

Ihned po uzavření manželství farář vysvětlí novomanželům civilní důsledky manželství, přečte jim články občanského zákoníku týkající se práv a povinností osob žijících v manželství, a sepíše oddací list, jehož přesnou kopii zašle do pěti dnů obecnímu úřadu, aby mohlo být uzavřené manželství zapsáno do občanské matriky.

²²⁹ Exkomunikování papežem.

²³⁰ Nebo také Sv. Tří Králů.

²³¹ Tímto článkem byl zrovnoprávněn církevní a civilní sňatek.

²³² Zveřejňované informace ohledně budoucího sňatku.

Námítky proti platnosti manželství a žádosti o dispens,²³³ týkající se uzavřeného manželství, jsou vyhrazeny církevním soudům, ale jejich nálezy a rozsudky musí být potvrzeny státními odvolacími soudy, aby nabyly občanskoprávních účinků.

Příčiny osobní rozluky posuzuje řádný civilní orgán.

4.3.7 Článek 36 – výuka náboženství

Itálie souhlasí s tím, že výuka náboženství, která je povinně vyučována na veřejných základních školách, bude také povinně vyučována na veřejných středních školách. Itálie považuje výuku křesťanské nauky podle katechismu katolické církve za základ a korunu veřejného vyučování.

Vyučování budou provádět učitelé, profesori, kněží a řeholníci, kteří budou schváleni církevním úřadem. Vyučování mohou rovněž provádět laici, pokud budou mít náležité osvědčení o způsobilosti vydané příslušným církevním úřadem. Odebráním tohoto osvědčení pozbývají učitelé způsobilost vyučovat.

Pro vyučování náboženství na veřejných školách se smí používat pouze učebnice schválené církevním úřadem.

4.3.8 Článek 43 – Katolická akce²³⁴

Itálie uznává organizace podřízené Katolické akci, pokud svou činnost vykonávají mimo jakoukoli politickou stranu, s ohledem na závislost na církevní hierarchii a za účelem šíření a uplatňování katolických hodnot.

Svatý stolec obnovuje zákaz členství v jakékoli politické straně všem duchovním a řeholníkům v Itálii.

4.3.9 Článek 44 – smírné řešení problémů

Pokud se v budoucnu vyskytnou jakékoli problémy týkající se výkladu tohoto konkordátu, Svátý stolec a Itálie přistoupí ke společnému jednání a dosáhnou smírného řešení.

²³³ Výjimka nebo úleva.

²³⁴ Tento článek zajistil fungování Katolické akce a jejích mládežnických skupin.

4.3.10 Článek 45

Konkordát vstoupí v platnost až oboustranným podepsáním ratifikace první Smlouvy o vzniku Městského státu Vatikán a uzavření římské otázky.

Vstupem konkordátu v platnost, pozbývá platnosti konkordátní smlouva s bývalými italskými státy. Rakouské právo, zákony a výnosy italského státu, které jsou nyní v platnosti se ruší, pokud jsou v rozporu s ustanoveními tohoto konkordátu.

4.3.11 Ostatní ustanovení

V ostatních ustanoveních konkordátu je dále upravena svobodná komunikace Svatého stolce s duchovními z celého světa bez jakéhokoliv zásahu italské vlády; výjimky z branné povinnosti pro duchovní; jmenování vojenských kaplanů italskými orgány; úpravy hranic diecézí a farností nebo uznávání vysokoškolských titulů a šlechtických titulů.

Velice zajímavé, je znění článku 19, podle něhož jmenování biskupa nebo diecézního biskupa Svatým stolcem, podléhá konzultaci s italskou vládou. Ta může být i proti jmenování vybrané osoby z politických důvodů. Toto neobvyklé ustanovení o zásahu světské moci do svrchovanosti Svatého stolce při volbě církevních hodnostářů je pravděpodobně výsledkem obav fašistické vlády, aby nebyli ve funkci duchovní, kteří by byli proti fašismu a veřejně jej kritizovali.

Dalším ustanovením, které se týká vztahu italské fašistické vlády a Svatého stolce je článek 37. Ten přikáže řediteli Státního svazu tělesné výchovy, který má na starost mládežnické organizace Avanguardisti a Ballila, aby rozvrhoval výuku s ohledem na neděli a dny předepsaného volna, aby tak umožnil výuku náboženství a nebránil plnění náboženských povinností.

Z celého textu výše je zřejmé, že mládežnické organizace byly velmi citlivým a ožehavým tématem již při vyjednávání textu Lateránských smluv a článek 37 je ideálním kompromisem a doplněním nároků obou stran.

5 Lateránské smlouvy a jejich následky

Podpisem Lateránských smluv sice skončila jedna éra, ale zároveň začala další, možná ještě složitější. Vzájemné vztahy Svatého stolce a italské vlády se podpisem smluv zázračně nezlepšily, spíše se během třicátých let prohloubily problémy, které tu existovaly ještě před podpisem Lateránských smluv, a které se později ukázaly jako těžko překonatelné.

Během třicátých let musela církev přihlížet sblížení italského fašismu se sílícím německým nacismem, musela zaujmout stanovisko ohledně Adolfa Hitlera, a nakonec i znovu prožít velký světový konflikt – 2. světovou válku.

Po válce přišel pro Italské království obrovský zlom – v roce 1946 bylo v referendu odhlasováno, že se z Itálie stane parlamentní republika. Vztah mezi novou italskou ústavou a Lateránskými smlouvami musel být jednoznačně vyřešen. Také postupná modernizace a novelizace ostatních právních předpisů v průběhu druhé poloviny dvacátého století představovala pro vzájemné vztahy výzvu.

Téměř šedesát let před podpisem Lateránských smluv bylo stejně důležitých, jako následujících šedesát let od podpisu, kdy smlouvy hrály stále významnou roli a neskončily jen jako relikv minulosti.

5.1 Ratifikace Lateránských smluv a ústava Městského státu Vatikán

V důvodové zprávě, která byla předložena spolu s návrhem zákona, kterým byly přijaty Lateránské smlouvy se píše, že Lateránské smlouvy pouze uznaly faktickou situaci Svatého stolce a vytvořily Městský stát Vatikán. Zajímavé je srovnání se Zákonem o zárukách z roku 1871, kdy důvodová zpráva uvádí, že se jeho části překrývají s první smlouvou o vytvoření Městského státu Vatikán, ale že byl také tento zákon jednostranným opatřením a Lateránské smlouvy vychází z oboustranné dohody.²³⁵

Podpis Lateránských smluv sice vyvolal euforii a radost u široké veřejnosti, ve fašistické straně se však ozývaly hlasy, které tvrdily, že se jedná o zradu ze strany Mussoliniho.²³⁶ Ten na taková obvinění musel reagovat, a 13. května 1929 přednesl při

²³⁵ HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929. s. 77.

²³⁶ HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010. s. 64.

rozpravě o ratifikaci Lateránských smluv v parlamentu svůj slavný projev.²³⁷ Prohlásil, že církev v Itálii není svrchovaná ani svobodná a že italský stát je katolický, ale hlavně a především fašistický.²³⁸ Na závěr ještě dodal, že právě Itálie dala křesťanské církvi podobu, a pokud by se tak nestalo, zůstalo by pravděpodobně křesťanství jen jako jedna ze sekt na Blízkém východě, aniž by zanechala v historii významnou stopu. Těmto tvrzením sice vroucně tleskali přítomní fašisté, pro Svatý stolec se ale jednalo o urážku, protože Mussolini znevážil celou starobylou instituci katolické církve.²³⁹

Papeže se proslov hluboce dotkl a vzkázal Mussolinimu, že zvažuje, že realizaci Lateránských smluv odloží.²⁴⁰ Během následujících týdnů se zástupci obou stran snažili situaci napravit. Souhlas k ratifikaci mezitím dala jak poslanecká sněmovna, tak senát a jak papež, tak Mussolini pochopili, že už vše zašlo příliš daleko a mnoho je v sázce, a tak svůj spor ukončili.²⁴¹

Lateránské smlouvy byly ratifikovány dne 7. června 1929, kdy je podepsali opět pouze předseda vlády Mussolini a státní sekretář Gasparri.²⁴²

Prvním papežským nunciem v Itálii se stal monsignor Borgongini-Duca a prvním velvyslancem Itálie u Svatého stolce se stal Cesare Maria De Vecchi, fašistický politik a voják, který se účastnil pochodu na Řím v roce 1922.²⁴³

Ve dnech, které následovaly po podpisu Lateránských smluv, doručil papež monsignoru Borgongini-Ducovi seznam úkolů, které je třeba zahájit k provedení ustanovení Lateránských smluv.²⁴⁴ Mezi tyto úkoly patřilo například zajistit práce na železnici, vodovodu, systému poštovních a telegrafních služeb, a také stavební práce k obnově vatikánských hradeb, za které měla zaplatit italská vláda.

K provedení konkordátu mezi Svatým stolicem a Itálií byla zřízena smíšená komise, ve které zasedali představitelé obou stran, a kterou vedl ministr spravedlnosti Alfredo Rocco. Tato komise zasedala od 11. dubna do 25. listopadu 1929.

²³⁷ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 204.

²³⁸ ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 16.

²³⁹ FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930. s. 44.

²⁴⁰ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 8.

²⁴¹ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 16.

²⁴² MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930. s. 96.

²⁴³ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 139.

²⁴⁴ CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 7.

Ihned po podpisu smluv byl pověřen Francesco Pacelli dalším úkolem – sepsat ústavu nově vzniklého městského státu. S prací mu pomáhal právník Federico Cammeo, který mimo jiné publikoval obsáhlou knihu o právním uspořádání nového státu.²⁴⁵ Dne 7. července 1929 byla vydána Ústava Městského státu Vatikán.²⁴⁶ Spolu s ní bylo vydáno ještě dalších pět nejdůležitějších zákonů, které představovaly základní právní předpisy. Jednalo se o zákon o pramenech práva, zákon o občanství a pobytu, zákon o administrativním uspořádání, zákon o hospodářském, obchodním a profesním uspořádání a zákon o veřejné bezpečnosti.²⁴⁷

V Ústavě je papež definován jako suverén, který je představitelem všech tří mocí ve státě: zákonodárné, výkonné i soudní. Papež také spravuje veškerý majetek Svatého stolce a navazuje diplomatické styky skrze státní sekretariát. V ústavě je dále upraveno i vatikánské soudnictví, které má pravomoc rozhodovat v civilních, trestních i správních věcech.²⁴⁸ Státní zřízení Městského státu Vatikán je tedy absolutistická monarchie.

Zákon o pramenech vatikánského práva stanoví, že Codex Iuris Canonici z roku 1917 je primárním vatikánským právem.²⁴⁹ V ostatních věcech je odkazováno na platné italské právo, především na trestní, obchodní a občanské, a příslušné zákoníky se uplatní bez dalšího na principu subsidiarity. V Městském státu Vatikán tedy vedle sebe existují právo kanonické, jako primární právo, ale také právo světské, které jej vhodně doplňuje.

V následujících letech, hlavně po 2. sv. válce, byla vydána řada dalších právních předpisů, jako například zákoník práce v roce 1951 a došlo i k novelizaci Ústavy Městského státu Vatikán.²⁵⁰

V prosinci roku 1929 také papež poprvé od roku 1871 vyšel za hranice Svatopetrského náměstí, když se Pius XI. vydal do Lateránské baziliky odsloužit mši. Byl to historický okamžik, který potvrdil, že papeži už nejsou od této chvíle vatikánskými vězni.

²⁴⁵ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 9.

²⁴⁶ BESIER, Gerhard. *Svatý Stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008. s. 102.

²⁴⁷ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 21.

²⁴⁸ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 10.

²⁴⁹ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 264.

²⁵⁰ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 13.

5.2 Neshody ve 30. letech 20. století

Po podpisu a ratifikaci Lateránských smluv zůstávaly vztahy mezi Svätým stolcem a Itálií přinejmenším napjaté.²⁵¹ Ani jedna strana nebyla s obsahem smluv plně spokojena a události dramatických 30. let otestovaly jak jejich vzájemné vztahy, tak dodržování ujednaných předpisů.

Koncem roku 1929 došlo k vystřídání osoby státního sekretáře. Pietra Gasparriho nahradil Eugenio Pacelli.²⁵² Stalo se tak především ze zdravotních důvodů, ale také kvůli trvajícím osobním neshodám papeže a státního sekretáře Gasparriho. Tato volba se ukázala jako prozíravá, protože Eugenio Pacelli byl několik let nunciem v Německu, což se v nadcházejících letech ukázalo jako výhoda, protože znal tamější poměry.²⁵³

Stejně jako v minulých letech, byla Katolická akce zdrojem významných problémů.²⁵⁴ Její členská základna, stejně jako vliv se koncem dvacátých let rozrůstala, a to bylo trnem v oku většiny fašistů, kteří nechtěli takovou konkurenci snášet. Cíle výchovy fašistické mládeže se začátkem třicátých let začaly více radikalizovat, byla vyžadována loajalita fašistickému státu a tím nejdůležitějším bylo vychovat budoucí vojenské velitele.²⁵⁵

V dubnu roku 1931 vyzval Mussolini papeže ke zklidnění aktivit Katolické akce, který výzvu neuposlechl a vnímal ji velice negativně. Mussolini ale potřeboval demonstrovat svou sílu a autoritu, a také utnout zvěsti o tom, že je jen pouhým papežovým poskokem, a proto 29. května 1931 vydal zákaz všech mládežnických organizací kromě fašistické Balilly, a zároveň vydal dekret o rozpuštění všech kroužků Katolické akce.²⁵⁶

Papež toto nařízení vnímal jako porušení Konkordátu mezi Itálií a katolickou církví z roku 1929, a také jako útok na svobodu náboženství.²⁵⁷ V reakci na nastalou situaci vydal papež dne 29. června 1931 svou známou kritickou encykliku *Non abbiamo bisogno*.²⁵⁸ V encyklice se papež vymezil proti fašistické ideologii, kterou označil mimo

²⁵¹ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 2.

²⁵² Budoucí papež Pius XII. a mladší bratr Francesca Pacelliho, který se podílel na písemném znění Lateránských smluv.

²⁵³ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 156.

²⁵⁴ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 508 a následující.

²⁵⁵ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 69.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 73.

²⁵⁷ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 257.

²⁵⁸ V českém překladu *Nemáme zapotřebí*.

jiné za pohanskou, a také odsoudil výroky, že katolická církev má ve výchově mládeže pouze jedinou roli, a to vyučovat náboženství. Samozřejmě odsoudil také i zákazy týkající se Katolické akce. Vzájemné vztahy byly natolik špatné, že obě strany uvažovaly o přerušení diplomatických styků a Svatý stolec dokonce uvažoval o vypovězení Lateránských smluv.²⁵⁹

Vyostření situace, která by nevyhnutelně vedla ke katastrofě, se snažilo zabránit jak okolí papeže, tak Mussoliniho. Nakonec byly jejich snahy úspěšné, a tak se v létě 1931 událo několik desítek schůzek, které organizoval Tacchi Venturi a postupně směřoval obě strany ke kompromisu. Začátkem září 1931 bylo podepsáno ujednání, které zrušilo zákaz Katolické akce, ale nadále byly její organizace zřizovány na úrovni diecézí a jejich činnost byla omezena pouze na náboženskou oblast.²⁶⁰

V roce 1932 se také konala úplně první osobní schůzka mezi Mussolinim a papežem Piem XI. v knihovně ve Vatikánském paláci.²⁶¹ Krize byla prozatím zažehnána, ale poukázala na rozdílné vnímání Lateránských smluv. Mussolini je považoval za faktické podřízení církve státu a také považoval církev za služebníka fašismu a nikoli naopak. Papež se proto v následujících letech snažil od fašismu a Mussoliniho držet co nejdál a raději zaměřil svou energii a pozornost na uzavírání konkordátů s evropskými zeměmi a prohlubování diplomatických styků.

5.3 Vatikán a německý nacismus

Italský fašismus představoval specifický směr, který nebyl primárně spojován s antisemitismem tak, jako fašismus v Německu. Naopak byl postoj Itálie až do poloviny 30. let poměrně vstřícný a omezení se týkala především získávání politických funkcí ze strany Židů, což ale nebránilo tomu, aby Židé vstupovali do politických stran, včetně té fašistické. Mussoliniho vztah k Židům nebyl zpočátku nijak vyhraněný, byl ostatně pragmatikem, ale jak docházelo od druhé poloviny 30. let ke sblížení s Adolfem Hitlerem, čelil vzrůstajícímu nátlaku na to, aby veřejně Židy odsuzoval a diskriminoval.²⁶²

²⁵⁹ POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. s. 147.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 161 a následující.

²⁶¹ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 184.

²⁶² ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018. s. 95.

Samotný Mussolini se až do roku 1938 nijak aktivně neprezentoval jako odpůrce Židů. Jeho obrat je nejspíše spjat s Hitlerovou návštěvou Itálie od 3. do 9. května 1938.²⁶³ Papež a celá římská kurie vyjádřila nesouhlas s návštěvou, respektive odsouzení celého nacistického režimu Adolfa Hitlera tím, že odcestovali do svého letního sídla v Castel Gandolfo.

Velkým problémem mezi fašistickou vládou a Svatým stolcem bylo vyhlášení rasových zákonů, konkrétně nařízení o manželství mezi árijci a neárijci. Papež považoval takové nařízení za přímé porušení konkordátu,²⁶⁴ který je součástí Lateránských smluv podepsaných v roce 1929. Konkordát totiž postavil na roveň civilní a církevní sňatek a do církevního sňatku nemohla světská moc zasahovat, natož určovat, kdo ho může podstoupit. Papež se dokonce v této otázce obrátil i na samotného krále, ale znění rasových zákonů se to nedotklo.²⁶⁵

Židovská otázka se ostatně stala předmětem častých střetů mezi Mussolinim a papežem, protože papež od roku 1933 pravidelně vystupoval proti antisemitské rétorice a vyjadřoval Židům podporu a soucit.²⁶⁶ Vrcholem pak bylo, když papež veřejně před poutníky prohlásil, že: „*Pro křesťany je nemožné podílet se na antisemitismu. Uznávám, že každý má právo na sebeobranu a musí podstoupit nezbytné kroky, aby zabezpečil své legitimní zájmy. Antisemitismus je ovšem nepřijatelný. Z duchovního hlediska jsme všichni semity.*“²⁶⁷ Tato citace velmi názorně a jednoznačně vystihuje papežův postoj, kvůli kterému si vysloužil nelibost fašistického režimu. Papež ale plánoval zajít ještě dál a vydat obsáhlou encykliku zaměřenou proti rasismu, výmluvně nazvanou jako *Humani Generis Unitas*, česky *O jednotě lidské rasy*. Encyklika se však nikdy nedočkala svého vydání, protože papež v roce 1939, v předvečer desetiletého výročí od podpisu Lateránských dohod, zemřel.²⁶⁸

Novým papežem se stal Eugenio Pacelli, který byl státním sekretářem svého předchůdce, a který si zvolil jméno Pius XII. Jeho pozice za 2. sv. války byla velmi podobná pozici papeže Benedikta XV. za 1. sv. války. Snažil se o mírová jednání, a především se věnoval humanitární a charitativní pomoci.

²⁶³ HEETER, Victoria. *The Catholic Church and Italian Fascism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 14.

²⁶⁴ Konkrétně článku 34 konkordátu.

²⁶⁵ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 322.

²⁶⁶ BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970. s. 616.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 100.

²⁶⁸ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 262.

Vzhledem k spolupráci a náklonosti Mussoliniho k nacistickému Německu koncem 30. let, vstoupila Itálie do 2. sv. války na straně Osy vojensky zcela nepřípravena. Mussolini spoléhal na to, že bude na straně vítězů, a také že o hlavní boje se postará právě Německo.²⁶⁹

Už v roce 1943 byl Mussolini zbaven svého úřadu, když Velká fašistická rada odhlasovala jeho odvolání z důvodu vojenských neúspěchů a zavlčení Itálie do války.²⁷⁰ Byla vydána rezoluce, která vyzývala krále Viktora Emanuela III. k převzetí velení ozbrojených sil a uplatnění své ústavní moci. Když se Mussolini na druhý den setkal s králem, bylo mu stroze oznámeno, že jeho demise byla přijata a už je ustanovena nová vláda.²⁷¹ Krátce na to, byla oficiálně rozpuštěna i fašistická strana.

V témže roce obsadily Řím nacistické jednotky. Nacisté střežili vchody i východy do Městského státu Vatikánu, odposlouchávali hovory a zachycovali korespondenci, takže bylo pro Svatý stolec daleko těžší účastnit se světového dění, ale suverenita Městského státu Vatikán nikdy porušena nebyla.²⁷² O rok později do Říma dorazily spojenecké jednotky, které město převzaly bez větších bojů, a papež se tak mohl opět naplno věnovat diplomacii až do konce 2. sv. války.

Svatý stolec se během 2. sv. války věnoval charitativní činnosti, ale také pomáhal ukrývat uprchlíky včetně židovského obyvatelstva ve všech svých budovách. Díky svým odvážným činům si Svatý stolec vysloužil uznání politiků, kteří později zformovali novou italskou vládu, která ve výsledku neusilovala o vypovězení Lateránských smluv a k celému Svatému stolci vystupovala daleko příznivěji, než se očekávalo.²⁷³

5.4 Lateránské smlouvy a Ústava Italské republiky

V červnu roku 1946 se konaly v Itálii první poválečné volby, k nimž bylo zároveň připojeno i celostátní referendum o budoucí ústavní formě státu.²⁷⁴ Rozhodovalo se v něm, zda Itálie zůstane monarchií, nebo se stane republikou. Celkem 54,3 % procent

²⁶⁹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 353.

²⁷⁰ KERTZER, David I. *Papež a Mussolini*. Brno: JOTA, 2017. s. 366.

²⁷¹ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 356.

²⁷² HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. s. 423.

²⁷³ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 279.

²⁷⁴ PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. s. 364.

voličů volilo pro republiku.²⁷⁵ Krátce poté, byla na ústavodárném shromáždění zvolena komise o 75 členech, která měla na starost přípravu budoucí Ústavy Italské republiky. Komise byla rozdělena do třech menších komisí, přičemž každá se zabývala jinou oblastí, kterou by měla ústava obsahovat. Komise, která měla na starost práva a povinnosti občanů, se zabývala také zda připojit Lateránské smlouvy k Ústavě nebo nikoli.²⁷⁶ Za připojení k Ústavě agitovali zejména křesťanští demokraté, a to především ti, kteří se rekrutovali z řad Katolické akce a byli tak pod přímým vlivem Svatého stolce.²⁷⁷ Jejich hlavním argumentem bylo, aby církev nebyla podřízena státu ve své autonomii, např. v oblasti vydávání svých vlastních právních předpisů.²⁷⁸ Řešily se ale také otázky ohledně svrchovanosti církve a státu, oddělení moci církevní a světské, otázky laického (sekulárního) a konfesního státu nebo definování vztahů mezi církví a republikou.

Začlenění Lateránských smluv do ústavního pořádku se chtěli vyhnout především levicoví politici, ale i ostatní, kteří chtěli z Italské republiky čistě sekulární stát.²⁷⁹ Nutno dodat, že se jednalo primárně o tom, v jaké podobě budou Lateránské smlouvy nadále upraveny v italském právním řádu. V žádném případě se neuvažovalo o zásahu do jejich účinnosti. Odpůrci začlenění poukazovali na to, že hned první článek Smlouvy o vzniku Městského státu Vatikán uvádí, že římskokatolické náboženství je jediným státním náboženstvím, a začlenění tohoto článku do ústavního pořádku by umožnilo vytvořit konfesní stát. Formulace prvního článku se podle nich neshodovala s povahou demokratické republiky. Vadilo jim ale i to, že Lateránské smlouvy představovaly poslední připomínku fašistického režimu.

Argumentem pro začlenění bylo mimo jiné i to, že většina obyvatel státu je římskokatolického vyznání a začlenění článku č. 1 by tak reflektovalo vůli a přání většiny.

Je nesporné, že Ústava Italské republiky z roku 1947, která vstoupila v účinnost roku 1948, nepokryla všechny důležité problémy, jako například náboženskou svobodu. Na

²⁷⁵ THOMAS, Huw Martin. *The Lateran Pacts and the Debates in the Italian Constituent Assembly with Reference to Religious Freedom, and the Consequences for Religious Minorities (1946-1948)*. Thesis, Swansea University 2005. Online. s. 99.

²⁷⁶ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 280 a 290.

²⁷⁷ COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 27.

²⁷⁸ THOMAS, Huw Martin. *The Lateran Pacts and the Debates in the Italian Constituent Assembly with Reference to Religious Freedom, and the Consequences for Religious Minorities (1946-1948)*. Thesis, Swansea University 2005. Online. s. 109-110.

²⁷⁹ JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960. s. 293.

jejím přijetí měl značný, ačkoli skrytý, vliv také Svatý stolec prostřednictvím křesťanských demokratů, kteří dokázali svou argumentací umlčet jakékoli opoziční hlasy. Lateránské smlouvy tak byly do ústavního pořádku zahrnuty ve své původní podobě.²⁸⁰

5.4.1 Úprava vztahu církve a státu v Ústavě

Nejdůležitější článek ústavy Italské republiky ve vztahu k Svatému stolci je článek č. 7. Ten stanoví, že stát (Italská republika) a církve (Svatý stolec) jsou každá ve své působnosti nezávislé a svrchované. Jejich vzájemné vztahy se řídí Lateránskými smlouvami. Změny smluv, na kterých se obě strany dohodnou, nevyžadují změnu Ústavy.²⁸¹

Ústava tedy stanoví, že nemůže být jednostranně zasahováno do znění Lateránských smluv, aniž by byla provedena změna Ústavy. To představuje vysoký stupeň ochrany smluv samo o sobě, protože změna Ústavy je složitým a náročným procesem. Lateránské smlouvy tedy nejsou přímo ústavním zákonem, ale požívají zvláštního statusu, který je staví nad zákony.²⁸² To mimo jiné umožnilo jejich rekonstrukci v roce 1984.

5.4.2 Problematická ustanovení

Jednoznačně problematický, je článek 5 konkordátu mezi Itálií a katolickou církví, který je v rozporu s články 3 a 51 Ústavy italské republiky.²⁸³ Konkordát mimo jiné stanoví, že exkomunikovaní kněží, nebo kněží, na které se vztahuje cenzura, nemohou nadále vykonávat profesi učitele, zastávat úřad, nebo být zaměstnání jako úředníci, kteří by byli v bezprostředním styku s veřejností.²⁸⁴ Tento článek byl do konkordátu vložen na naléhání papeže po incidentu s italským knězem Ernestem Buonaiutim.²⁸⁵ Ten patřil k významným modernistům, a také kritikům církve, a především její spolupráce

²⁸⁰ THOMAS, Huw Martin. *The Lateran Pacts and the Debates in the Italian Constituent Assembly with Reference to Religious Freedom, and the Consequences for Religious Minorities (1946-1948)*. Thesis, Swansea University 2005. Online. s. 26.

²⁸¹ Ústava Italské republiky (Costituzione della Repubblica Italiana, GU n. 298 del 27-12-1947). Dostupné v anglickém jazyce z: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Constitution_of_the_Italian_Republic.pdf

²⁸² MARCONI, Irene. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ALTALEX.COM. Dostupné z: <https://www.altalex.com/guide/patti-lateranensi>

²⁸³ LUZZATI, Claudio. *1929. La Libertà Negata*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3.

²⁸⁴ Článek 5 konkordátu, zákon č. 810 z roku 1929, dostupné zde <https://www.uniset.ca/nold/latran.htm>

²⁸⁵ ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 19.

s fašismem. Za své názory byl v roce 1925 exkomunikován a až do roku 1929 učil historii křesťanství na Univerzitě v Římě. Když vstoupil v platnost konkordát mezi Itálií a církví, byl na základě článku č. 5 zbaven možnosti učit a zkoušet studenty a nadále mohl vykonávat jen pomocné práce jako výzkumník v knihovně.²⁸⁶

V roce 1931 byl dokonce z univerzity propuštěn, protože odmítl složit přísahu věrnosti fašistickému režimu, kterou byli povinni složit všichni učitelé. Po 2. sv. válce se opět vrátil na univerzitu, ale ani poté nemohl vykonávat práci profesora a přednášet, protože článek č. 5 konkordátu byl zrušen až v roce 1985.

Článek 3 Italské ústavy obsahuje zásadu zákazu diskriminace a stanoví, že všichni občané požívají stejných práv a jsou si před zákonem rovni, nehledě na pohlaví, jazyk, náboženské vyznání a politické přesvědčení, osobní a sociální status. Článek 51 přímo stanoví, že všichni občané mají stejné právo na přístup k veřejným i voleným funkcím.²⁸⁷

Článek 8 Smlouvy o vytvoření Městského státu Vatikán určí, že osoba papeže je chráněna zákony stejně, jako osoba krále. Jeho prodloužením je článek 21, který stanoví, že kardinálové požívají stejná práva, jako by byli princové královské krve (tedy potomci krále). Oba tyto články přiznávají vyšší stupeň ochrany osobám, které jsou příslušníky jiného státu a na základě příslušnosti ke katolické církvi. To jasně koliduje s ustanovením článku 8 Ústavy Italské republiky, který stanoví rovnost všech náboženských vyznání před zákonem.

Další problematické ustanovení je článek 8 konkordátu, který stanoví, že v případě zatčení církevního nebo řeholního hodnostáře italskými úřady, je třeba s ním zacházet s ohledem na jeho hierarchický stupeň. To také odporuje článku 3 italské ústavy, který stanoví rovnost před zákonem, a tedy speciální zacházení z důvodu příslušnosti k církvi není přípustné.

Z výše uvedeného je jasné, že konkordát kolidoval s italskou ústavou a až v roce 1984 byl novelizován novým konkordátem, který narovnal vztahy s italskou Ústavou tak, aby byl výklad konkordátu ústavně konformní.²⁸⁸

²⁸⁶ LUZZATI, Claudio. 1929. *La Libertà Negata*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 3-4.

²⁸⁷ Články č. 3 a 51 Italské ústavy, dostupné z: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Constitution_of_the_Italian_Republic.pdf

²⁸⁸ LUZZATI, Claudio. 1929. *La Libertà Negata*. Online. In: ACADEMIA.EDU. s. 5.

5.5 Lateránské smlouvy a jejich vztah k jiným italským právním předpisům

Lateránské smlouvy byly do italského právního řádu zavedeny zákonem č. 810 z 27. května 1929. Na tento zákon pak navázalo několik dalších právních předpisů, jako zákon č. 847 z 27. května 1929, pro aplikaci konkordátu uzavřeného mezi Svatým stolcem a Itálií; zákon č. 824 z 5. června 1930, o náboženské výuce na středních školách, a také byly zásady a ustanovení z Lateránských dohod podkladem pro některá ustanovení trestního zákoníku.²⁸⁹

Problémem nejen trestního zákoníku ale bylo, že postihoval trestné činy vůči katolickému náboženství, ale už ne trestné činy proti ostatním náboženstvím (např. rouhání).²⁹⁰

5.5.1 Judikáty týkající se Lateránských smluv

Ustanovení, které prohlásilo římskokatolické náboženství za jediné státní náboženství bylo problematické již od svého začátku. Daleko vážnější byla situace po vstupu italské Ústavy v platnost a během druhé poloviny 20. století docházelo k pravidelným střetům.

V roce 1957 Ústavní soud Italské republiky stanovil, že zvláštní ochrana státního náboženství je ospravedlněna tím, že je katolické náboženství důležité, s ohledem na starobylé nepřerušené tradice celého italského národa, který se k němu hlásí. Ten samý postoj zopakoval Ústavní soud i v roce 1973, když prohlásil, že je nutné chránit náboženské citění většiny italského národa.²⁹¹ Jak je vidět, to že byla drtivá většina italského obyvatelstva římskokatolického vyznání, hrálo významnou roli po celou dobu 20. století.

Až v roce 1995 vydal Ústavní soud překvapivé rozhodnutí, ve kterém označil trestný čin rouhání proti symbolům nebo osobám uctívaným státním náboženstvím za protiústavní. Dále stanovil, že je ustanovení v rozporu se zásadami obecné rovnosti mezi občany i mezi náboženskými vyznáními. Toto rozhodnutí přišlo až dlouho po konkordátu z roku 1984, který mimo jiné prohlásil čl. 1 Smlouvy o vzniku Městského státu Vatikán

²⁸⁹ POLÁK, Ondřej. *Purifikace italského právního řádu po 24. červenci 1943*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2015/2016. Online. s. 46–47.

²⁹⁰ THOMAS, Huw Martin. *The Lateran Pacts and the Debates in the Italian Constituent Assembly with Reference to Religious Freedom, and the Consequences for Religious Minorities (1946-1948)*. Thesis, Swansea University 2005. Online. s. 26. s. 298.

²⁹¹ POLÁK, Ondřej. *Purifikace italského právního řádu po 24. červenci 1943*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2015/2016. Online. s. 77.

o státním náboženstvím za neúčinné, ale rozhodovací historie italských soudů svědčí o velké ochraně římskokatolického náboženství v Itálii, proto bylo toto konkrétní rozhodnutí velmi významné.

5.6 Konkordát z roku 1984

Již v roce 1976 byla zahájena jednání mezi představiteli italské vlády a Svatým stolicem, která měla vést k revizi Lateránských smluv tak, aby byly v souladu s obsahem Ústavy Italské republiky, a především odstranění problematických ustanovení.²⁹² K tomu využily obě strany článek 7 italské Ústavy, který stanoví, že změny Lateránských smluv, na kterých se obě strany dohodnou, nevyžadují změnu Ústavy. A tak po vzájemné dohodě, došlo k první změně Lateránských smluv od roku 1929 aniž by byla změněna Ústava.

V roce 1984, konkrétně 18. února, byl podepsán nový, přepracovaný konkordát, který nahradil konkordát z roku 1929 a do italského právního řádu byl uveden jako zákon č. 121 z roku 1985. Někdy bývá označen jako smlouva z Villa Madama, podle místa, kde byl slavnostně podepsán.²⁹³

Konkordát se skládá ze tří částí: v preambuli jsou popsány změny, k nimž došlo v italské společnosti od vstupu italské Ústavy v platnost; hlavní část konkordátu tvoří 14 článků, které obsahují upravené vztahy mezi státem a katolickou církví a poslední částí je dodatkový protokol, který obsahuje výkladová upřesnění.²⁹⁴

Konkordát znovu potvrdil nezávislost a svrchovanost Svatého stolce, stejně jako Italské republiky.²⁹⁵ Nově již ke jmenování církevních hodnostářů nepotřebuje Svatý stolec souhlas italské vlády, ale jmenuje je svobodně, dle svého vlastního uvážení.²⁹⁶ Vztah církevního a občanského civilního sňatku byl upraven tak,²⁹⁷ že pro církev zůstalo manželství nerozlučitelným svazkem až do smrti jednoho z manželů, zatímco pro stát bylo manželství možno ukončit i rozvodem.²⁹⁸

²⁹² POLÁK, Ondřej. *Purifikace italského právního řádu po 24. červenci 1943*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2015/2016. Online. s. 76.

²⁹³ ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 8.

²⁹⁴ MARCONI, Irene. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ALTALEX.COM. Dostupné z: <https://www.altalex.com/guide/patti-lateranensi>

²⁹⁵ Článek 1 konkordátu z roku 1984.

²⁹⁶ Článek 3 konkordátu z roku 1984.

²⁹⁷ Článek 8 konkordátu z roku 1984.

²⁹⁸ Rozvod byl do italského právního řádu zaveden zákonem č. 898 z roku 1970.

Byla také potvrzena právní subjektivita náboženských subjektů, jejichž účelem je náboženství a bohoslužba a byl potvrzen princip rovnosti mezi laiky a duchovními ve věcech vzdělávání mládeže na veřejných školách.

Smlouva z Villa Madama se ale nedotkla pouze konkordátu. V dodatkovém protokolu k první smlouvě o vzniku Městského státu Vatikán, je stanoveno, že se ruší účinnost článku 1 o postavení římskokatolického náboženství jako jediného státního náboženství. Účinnost ostatních ustanovení ale zůstala netknutá, a proto nadále zůstaly v platnosti ustanovení ohledně privilegií papeže a kardinálů, které byly podrobně popsány výše. Dalším důležitým bodem, bylo zrušení povinné výuky náboženství na veřejných školách a nadále je výuka koncipována jako dobrovolná.²⁹⁹

²⁹⁹ Článek 9 konkordátu z roku 1984.

Závěr

Přestože oficiální jednání o vyřešení Římské otázky a budoucí podobě Lateránských dohod začala až roku 1926, pokusů a snah o její uzavření bylo od roku 1870 skutečně mnoho. Prvním významným počinem byl Zákon o zárukách z roku 1871, který ale ani zdaleka nenaplnil očekávání Svatého stolce, který ho proto nikdy neuznal. Přístup Svatého stolce k napravení své situace se během let zásadně měnil, což hrálo velkou roli v procesu přijetí Lateránských smluv v roce 1929. Postupně se papežové odchylovali od nároků na vrácení poměrů před rokem 1870, které byly spjaty především s rozsáhlým územím Papežského státu, až dosáhly stavu, ve kterém byla Itálie svolná uzavřít kompromis.

Velkou změnu a zlom přinesl vzestup fašismu ve dvacátých letech dvacátého století v čele s jeho nejvyšším představitelem Benitem Mussolinim. Fašismus přinesl do válkou zbídačené Itálie novou sílu a naději, a i Svatý stolec si uvědomoval, že by dohody a vypořádání nikdy nedosáhl, pokud by byla u moci liberální demokracie. Proto došlo ke spojení těchto dvou sil a výsledkem pragmatických vyjednávání se staly Lateránské smlouvy.

Každá se stran sledovala svůj vlastní cíl, Svatý stolec na straně jedné, aby mohl duchovně řídit katolickou církev, potřeboval Městský stát Vatikán, který mu to formálně umožnil, a také mezinárodně uznanou suverenitu. Mussolini na straně druhé, potřeboval etablovat a propagovat italský fašismus v Itálii i ve světě, a k tomu mu měla pomoci římskokatolická církev, která představovala starobylou a váženou instituci s miliony věřících po celém světě. Zůstává otázkou, zda Svatý stolec svoje pečlivě budované renomé od roku 1871 jako mezinárodní instituce s neochvějnou morální autoritou neztratil, když se rozhodl otevřeně spolupracovat s Mussoliniho fašistickým režimem, o jehož morálce není třeba dlouze diskutovat.

Jednou z Lateránských smluv je i konkordát mezi Itálií a Svatým stolcem, který představoval významný dokument. Jeho znění bylo velmi přívětivé a velkorysé vůči katolické církvi působící v Itálii a není pochyb o tom, že v takovém znění, v jakém byl přijat právě v roce 1929, by nemohl být přijat v žádném z předchozích období. Mnoho autorů zastává názor, že výsledná první smlouva o vzniku Městského státu Vatikán, spolu s druhou smlouvou o finančním vypořádání se příliš nelišily od znění Zákona o zárukách z roku 1871, ale až právě dohromady s Konkordátem utvořily Lateránské smlouvy

jedinečný dokument, který se ve své nezměněné podobě zachoval i o mnoho let později a byl včleněn do právního řádu nově vzniklé Italské republiky.

Lateránské smlouvy také přežily celý italský fašismus a mnoho dalších změn, které se udály v průběhu druhé poloviny dvacátého století, což svědčí o jejich životaschopnosti a relevantnosti, a také o majestátnosti a moci celého Svatého stolce nejen v Itálii, ale i ve světě.

Seznam použitých zdrojů

1 Seznam použité literatury

ABOUT, Edmond. *The Roman Question*. London: W. Jeffs, 15, Burlington Arcade, 1860.

BARKER, J. Craig, GRANT, John P. *Encyclopaedic Dictionary of International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

BESIER, Gerhard. *Svatý Stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008.

BINCHY, Daniel Anthony. *Church and State in Fascist Italy*. Oxford: Oxford University Press, 1970.

ČERNÝ, Miroslav. *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. Revue církevního práva 55 2/2013. s. 7-18.

DE RITIS, Beniamino. *The Roman Accord*. New York: The Fascisti League of North America, 1929.

FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008.

FUCHS, Alfréd. *Novější papežská politika*. Praha: Orbis, 1930.

GELMI, Josef. *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II*. Praha: Mladá fronta, 1994.

HAJN, Alois. *Obnovení církevního státu: křesťanství katolictví – fašismus demokracie*. Praha: Nákladem Svazu národního osvobození, 1929.

HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.

HALPERIN, Samuel William. *Italy and Vatican at War. A Study of Their Relations from the Outbreak of the Franco-Prussian War to the Death of Pius IX*. New York: Greenwood Press Publishers, 1968.

HEARLEY, John. *Pope or Mussolini*. New York: The Macaulay Company, 1929.

HIBBERT, Christopher. *Mussolini. Vzestup a pád Duceho*. Praha: ARGO, 2010.

HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

JEMOLO, Arturo Carlo. *Church and State in Italy 1850-1950*. Oxford: Basil Blackwell, 1960.

KENT, Peter Clifford. *The Pope and the Duce. The International Impact of the Lateran Agreements*. New York: St. Martin's Press, 1981.

KERTZER, David I. *Papež a Mussolini. Tajemství papeže Pia XI. a vzestup fašismu v Evropě*. Brno: JOTA, 2017.

KERTZER, David I. *Prisoner of the Vatican. The Pope's Secret Plot to Capture Rome from the New Italian State*. New York: Houghton Mifflin Company, 2004.

LYTTELTON, Adrian, *The Seizure of Power: Fascism in Italy. 1919-1929*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

MANHATTAN, Avro. *Vatikán proti dvacátému století*. Praha: Život a práce, 1950.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Orbis, 1925.

MOORE, Thomas Ewing. *Peter's City: An Account of the Origin, Development and Solution of the Roman Question*. New York: Macmillan Publishers, 1930.

MORGAN, Philip. *Italian Fascism. 1919–1945*. London: The MacMillan Press Ltd, 1995.

PAPAFAVA, Francesco. *Vatican*. Roma: Edizioni Musei Vaticani, 1993.

PAXTON, Robert O. *The Anatomy of Fascism*. New York: Alfred A. Knopf, 2004.

PETRÁČEK, Tomáš. *Svatí papežové v nesvatém státě*. SALVE 4 2013.

PETROSILLO, Orazio. *Vatican City*. Roma: Edizioni Musei Vaticani, 2007.

POLLARD, John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

POLLARD, John F. *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

PRIOR, John. *Is the Pope Independent? Outlines of the Roman Question*. Roma: ROME Palazzo Taverna, 1907.

PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

RHODES, Anthony. *The Vatican in the Age of the Dictators 1922-1945*. London: Hodder and Stoughton, 1973.

RONCALLI, Francesco. *Vatican City*. Roma: Gestione Vendita Pubblicazioni, Città del Vaticano and SCALA, 1989.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. Praha: Triton, 2018.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Triton, 2019.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a první světová válka: proměny zahraniční politiky Svatého stolce v letech 1914-1918. Quaestiones quodlibetales, no. 27*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*. Praha: Triton, 2020.

SZANYA, Anton. *Úloha katolické církve v epoše fašismu*. Praha: Eko-konzult, 1996.

TRETERA, J. R., HORÁK, Z., *Církevní právo*. Praha: Leges, 2016.

VEBER, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

WEBSTER, Richard A. *The Cross and the Fasces*. Stanford: Stanford University Press California, 1960.

2 Seznam použitých internetových zdrojů

CAPANO, Fabio. *Fascist Italy 1922–1926: An Ambiguous Case of Totalitarianism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/389226/Italian_Fascism_1922_1926 [cit. 2024-08-25].

CARBONI, Luca. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/35611408/I_Patti_Lateranensi [cit. 2024-08-25].

COLAO, Floriana. *La Sovranità della Chiesa Cattolica e lo Stato Sovrano. Un Campo di Tensione dalla Crisi dello Stato Liberale ai Patti Lateranensi, con un Epilogo nell'articolo 7 primo comma della Costituzione*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/118849894/La_sovranità_della_Chiesa_cattolica_e_lo_Stato_sovrano_Un_campo_di_tensione_dalla_crisi_dello_Stato_liberale_ai_Patti_Lateranensi_con_un_epilogo_nellarticolo_7_primo_comma_della_Costituzione [cit. 2024-08-26].

DIEGUEZ, Alejandro Mario. *Documents from the Vatican Secret Archives Concerning the Pontificate of Benedict XV*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/118283543/Documents_from_the_Vatican_Secret_Archives_Concerning_the_Pontificate_of_Benedict_XV [cit. 2024-07-24].

D'OTTAVI, Luigi. The Value of Contracts in a Long-Term Context—An Example Based on the Lateran Treaty and the Concordat of 1984. In: *The Nature of Purchasing*. Switzerland: Springer, 2020. s. 109-117. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-030-43502-8_4. [cit. 2024-08-29].

FRANCESCHI, Fabio. *Benedetto XV e la Questione Romana negli anni della Grande Guerra*. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z:

https://www.academia.edu/75681289/Benedetto_XV_e_la_questione_romana_negli_anni_della_Grande_Guerra [cit. 2024-08-25].

HEETER, Victoria. *The Catholic Church and Italian Fascism*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/26582755/The_Catholic_Church_and_Italian_Fascism [cit. 2024-08-19].

KASTNER, Lukas. *The Rise of Fascism in Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z https://www.academia.edu/9964251/The_rise_of_fascism_in_Italy [cit. 2024-08-19].

KIEBERT, Anna. *Mussolini's Rise to Power*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z https://www.academia.edu/623236/Mussolini_s_rise_to_power. [citováno 2024-08-16].

LUZZATI, Claudio. *1929. La Libertà Negata*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/100281810/1929_La_libertà_negata [citováno 2024-08-23].

MAKEY, James. *Why Were Conditions in Italy After the First World War Favourable for the Rise of Fascism?* Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z https://www.academia.edu/30571665/Why_were_conditions_in_Italy_after_the_First_World_War_favourable_for_the_rise_of_Fascism?rhid=29119437034&swp=rr-rw-wc-9964251 [cit. 2024-07-28].

MARCONI, Irene. *I Patti Lateranensi*. Online. In: ALTALEX.COM. Dostupné z: <https://www.altalex.com/guide/patti-lateranensi> [cit. 2024-08-29].

PETRÁČEK, Tomáš. *Dopady Velké války z Knihy Velká válka 1914–1918 a západní civilizace*. Online. In: Pastorace.cz Dostupné z: <https://www.pastorace.cz/texty/knihovna/dopady-velke-valky> [cit. 2024-07-4].

POLÁK, Ondřej. *Purifikace italského právního řádu po 24. červenci 1943*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2015/2016. Online. In: <https://is.muni.cz/th/v4wat/Diplomka.pdf> [cit. 2024-08-29].

REGOLI, Roberto. *The Lateran Treaty of 1929: Understanding the Relationship between Italy and the Holy See*. Online. In: EWTN Vatican Bureau. Dostupné z: <https://www.ewtnvatican.com/articles/lateran-treats-of-1929-understanding-the-relationship-between-italy-and-the-holy-see-538> [cit. 2024-08-29].

THOMAS, Huw Martin. *The Lateran Pacts and the Debates in the Italian Constituent Assembly with Reference to Religious Freedom, and the Consequences for Religious Minorities (1946-1948)*. Thesis, Swansea University 2005. Online. In: <https://cronfa.swan.ac.uk/Record/cronfa43092> [cit. 2024-08-16].

VOTAVOVÁ, Petra – ŠMÍD, Marek. *Dlouhá cesta k Lateránským smlouvám. Diplomatické styky Svatého stolce a Itálie od nástupu fašizmu k moci do uzavření Lateránských smluv*. Online. In: *Studia Theologica*. Teologický časopis

Cyrlometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého, Teologické fakulty Jihočeské univerzity, Teologické fakulty Trnavské univerzity a Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy 2018, roč. 20, č. 2. Dostupné z: https://www.studiatheologica.eu/artkey/sth-201802-0010_Dlouha_cesta_k_Lateranskym_smlouvam_Diplomaticke_styky_Svateho_stolce_a_Italie_od_nastupu_fasizmu_k_moci_do_uz.php [cit. 2024-08-16].

WILDGOOSE, Ryan M. *Doctrine, Promise and Peace: The Role of Religion in the Rise of Fascist Italy*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/32288097/Doctrine_Promise_and_Peace_The_Role_of_Religion_in_the_Rise_of_Fascist_Italy [cit. 2024-08-23].

ZAMBARBIERI, Annibale. *All'Indomani Dei Patti Lateranensi (1929). Le Reazioni Dei Cattolici Italiani*. Online. In: ACADEMIA.EDU. Dostupné z: https://www.academia.edu/106756609/AllIndomani_Dej_Patti_Lateranensi_1929_Le_Reazioni_Dej_Cattolici_Italiani [cit. 2024-08-26].

3 Seznam použitých právních předpisů

Zákon č. 280/2009 Sb., Ústava Italské republiky (Costituzione della Repubblica Italiana, GU n. 298 del 27-12-1947). Dostupné v anglickém jazyce z: https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/pdf/The_Constitution_of_the_Italian_Republic.pdf [cit. 2024-08-23].

Lateránské smlouvy 1929. Dostupné v anglickém jazyce z: <https://www.uniset.ca/nold/lateran.htm> [cit. 2024-08-23].

Konkordát mezi Itálií a Svatým stolicem z roku 1984. Dostupné v anglickém jazyce z: <https://original.religlaw.org/common/document.view.php?docId=578> [cit. 2024-08-29].

4 Digitální repozitář Univerzity Karlovy

DVOŘÁČKOVÁ, Petra. *Risorgimento a "římská otázka." Příspěvek k dějinám sjednocení Itálie v 19. století*. Bakalářská práce, vedoucí Kovář, Martin. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, 2013. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/57592>

DVOŘÁČKOVÁ, Petra. *Svatý stolec a fašistická Itálie na cestě k vyřešení římské otázky ve 20. letech 20. století*. Diplomová práce, vedoucí Šmíd, Marek. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění, 2016. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/78132>

GELNAROVÁ, Jitka. *Stát Vatikán z hlediska teorie politického systému*. Praha, 2007. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra politologie. Vedoucí práce Říchová, Blanka. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/11438>

JIREŠ, Pavel. *Lateránské smlouvy v zrcadle československé diplomatické korespondence*. 2019. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická

fakulta, Katedra církevních dějin a literární historie. Vedoucí práce Šmíd, Marek. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/104918>

KADLČÍKOVÁ, Renáta. *Korporativní systém fašistické Itálie*. 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Seltenreich, Radim. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/60955>

SOJKA, Ondřej. *Svatý stolec a Mussoliniho Itálie mezi roky 1922 a 1929*. Bakalářská práce, vedoucí Mejstřík, Martin. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra evropských studií, 2021. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/127074>

ŠÁRKA, Libor. *Korporativní systém fašistické Itálie*. Diplomová práce, vedoucí Falada, David. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, 2024. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/190953>

ŠMÍD, Marek. *Nástup italského fašismu po první světové válce*. Vědecký článek. Dvacáté století 2017/1. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/97345>

VOKÁL, Jan. *Náboženská svoboda a ochrana lidských práv v Evropské unii – příspěvek Svatého stolce*. Praha, 2009. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Online. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/23193>

Lateránské smlouvy z roku 1929

Abstrakt

Lateránské smlouvy jsou systémem celkem tří smluv, které podepsali zástupci Svatého stolce a fašistické Itálie v roce 1929. Jejich podepsáním a následnou ratifikací byla ukončena tzv. římská otázka, která trvala necelých šedesát let a představovala problém svrchovanosti Svatého stolce. V roce 1870 zanikl Papežský stát bez náhrady, aby mohlo vzniknout sjednocené Italské království a Svatý stolec se ocitl bez vlastního území a obyvatelstva, a tudíž bez vlastní suverenity.

Během následujících téměř šedesát let došlo k mnoha pokusům o vyřešení této situace, ale snahy byly víceméně neúspěšné z nejrůznějších důvodů. Všechny tyto snahy ale měly zásadní vliv na výslednou podobu Lateránských smluv, a proto je nelze vykládat bez návaznosti a znalosti vývoje řešení římské otázky.

Tato diplomová práce se zabývá nejen historicko-politickou situací, ale také poskytuje výklad obsahu samotných Lateránských smluv, a dále předkládá právní posouzení problematických ustanovení smluv především v přímé souvislosti s Ústavou Italské republiky a dalšími italskými právními předpisy. Téma proto není časově omezeno pouze rokem 1929, ale věnuje se následujícím rokům po ratifikaci a vzniku Italské republiky po 2. sv. válce, a také novelizaci Lateránských smluv v roce 1985 a jejímu významu jak pro Svatý stolec, tak pro Italskou republiku.

Klíčová slova: Lateránské smlouvy, římská otázka, Městský stát Vatikán

Lateran Pacts of 1929

Abstract

The Lateran Pacts are a system of three contracts signed by the representatives of the Holy See and Fascist Italy in 1929. Their signing and subsequent ratification put an end to the so-called Roman Question, which had lasted nearly sixty years and posed a problem of the sovereignty of the Holy See. In 1870, the Papal State ceased to exist without a replacement, so that a united Kingdom of Italy could emerge, and the Holy See found itself without its own territory and population, and therefore without its own sovereignty.

Over the next nearly sixty years there were many attempts to resolve this situation, but the efforts were more or less unsuccessful for a variety of reasons. However, all of these efforts had a major influence on the final form of the Lateran Treaties and therefore cannot be interpreted without continuity and knowledge of the development of the solution of the Roman Question.

This thesis not only examines the historical-political situation, but also provides an interpretation of the content of the Lateran Pacts themselves, and presents a legal assessment of the problematic provisions of the Pacts, especially in direct relation to the Constitution of the Italian Republic and other Italian legislation. The topic is therefore not limited in time to 1929 alone, but focuses on the years following the ratification and establishment of the Italian Republic after World War II, as well as the 1985 amendment of the Lateran Pacts and its significance for both the Holy See and the Italian Republic.

Keywords: Lateran Pacts, Roman Question, Vatican City State